

Є.Ю. ПЕЛЕНСЬКИЙ

ОВІДІЙ
В УКРАЇНСЬКІЙ
ЛІТЕРАТУРІ

Літературознавча Бібліотека

Ч. 1

Євген Юл. Пеленський

Овідій
в українській літературі

Краків

1943

Львів

У к р а ї н с ь к е В и д а в н и ц т в о

I.

Український ренсанс; становнище грски й латини в старій Україні. — Переказ про Овідія в Україні. — Твори Овідія в школах, зокрема в Києво-Могилянській Академії XVI—XVIII ст.

Можна з великою імовірністю твердити, що старе українське письменство Овідія не знає. Кажу з імовірністю, бо в українській науці ще досі не вияснено питання про вплив класичних літератур на українську, зокрема стару. Нечисленні праці, що займаються радше посередньо цією темою, обмежуються здебільшого до XVII—XVIII ст.¹ Д-р Т. Пачовський, покликаючись на акад. М. Грушевського² так і пише, що „Виразніших натяків щодо знайомости геленського красного письменства княжа доба не залишила. На цій підставі Грушевський відважився навіть сказати, що »слідів безпосередньої знайомости з античною літературою в нашій старій письменстві й школі не помічаємо«.³ На ділі, діяння старогрецького письменства на староукраїнське було значне, хоч можна й сперечатись, чи були це впливи безпосередні, чи посередні. Зате латинського письменства аж до XVI ст. майже не знали.

Доба гуманізму в своїй початковій стадії, цебто в XVI ст. в Україні — як здається — відзначалася особливими рисами, що їх не мала в Західній Європі. — Признаючи в основі потребу класичної освіти, вважали тодішні українські гуманісти, що українцям, чи загалом православним, слід обмежитися лише до старогрецької мови, культури й письменства. — Разом з тим захопленням старогрецькою культурою, зростала традиційна нехоть, іноді й ворожість до латини, яка навіть у добі ренесансу мала на собі надто виразне тавро католицизму. Цей освячений місцевою українською традицією погляд перетривав аж до початків XVII ст. В тому часі найяскравіше висловлював цього роду погляди на латину в своїх писаннях І в а н В и ш е н с ь к и й.

Не менш характерна для цього, наприклад, похвала тодішньої української літературної мови в Захарії Копистенського з 1623. р.⁴, де він разом з українською, чи радше слов'янською мовою вихвалює грецьку, а рівночасно ганить латинську:

„Маєть бовім язык Славенский такову в собі силу і зацність, же языку Грецькому якобы природне згласуєть і власности його счиняється і в переклад свій приличне і ніяко природне він бере і приймаєть, в подобії спадки склоненій і счисненія падаючи. Вену і найзвизнішее сложное Грецькое слово подобним так же звязким і сложним по Славенску виложити єсть можна. чого иншим жадним, ані Латинским не доказати языком, чого доводом єсть, же Латинскій переводники таковій слова обширне з околичностями на свій перекладають язык, многими околичностями ширити мусять. Отколь безпечнішая єсть річ і увіреннішая філософію і теологію Славенским языком писати і з Грецького переводити, ніжель Латинским, которий оскудний єсть, же так реку, до грудних, високих і богословских річей недовольний і недостаточний. Для того ж в книгах латинских барзо много слов ся грецьких

находить і гдибисьмо з книг язика латинского хотіли всі Грецькіі вибрати слова, стал би ся як один от иних. І не дармо славний і мудрий віків наших політик і історик глубокий в книзі, під іменем Мачузського виданій, язик Латинский до ученої кінської едноходи, а Грецький до природженої рівнає".⁴

Цей погляд тривав досить довго, бо навіть у час загального поширення латинської культури в Україні. Ще в другій чвертині XVII. ст. київський митрополит Петро Могила (1596—1647), сам вихований на західній, ренесансовій культурі, який так часто покликуювався у своїх писаннях, особливо в передмовах до різних київських видань того часу, на класичних грецьких письменників, як Гомер, Софокл, Аристотель, Демостен і ін., про латинських авторів майже не згадує.

Таким робом друга половина XVI. і початок XVII. ст. творять в Україні своєрідну добу українського ренесансу, що обмежувався до грецької старовини. Та цей половинний ренесанс не міг довго устоятися супроти щораз то сильніших впливів Заходу. Навіть впродовж цих кількадесять літ його існування, мусів він постійно виступати проти латини: писання українських церковних полемістів того часу, зокрема згадуваного вже Івана Вишенського найкращим того доказом.

Все ж таки і в тому, такому непригожому для римської поезії часі, латинські поети знаходять в Україні своїх звеличників. Мабуть першим латинським поетом, яким ширше зацікавилися в Україні, був Овідій (Publius Ovidius Naso, 43—17 pp.) Вже в другій половині XVI. ст. Овідій — одинокий з усіх староримських поетів промощує собі шлях на Україну, зразу не стільки своїми поезіями, скільки своїм життям.

Гуманістичні зацікавлення класичною старовиною, зокрема в Західній Європі, пригадали місце заслання Овідія, яке за тодішніми здогадами, мало бути десь на південній Україні.⁵

Виринуло воно мабуть узагалі в зв'язку з живим зацікавленням Україною в гуманістів XVI. ст., що бачили в ній не лише Гомерів край гіпербореїв, чи Геродотову Скитію, але і справжню частину земель давньої еллінської культури і то не лише над берегами Чорного моря — давню Припонтиду, але й цілу Україну. Таким робом Київ для них був нічим іншим а Троєю, що мали підтверджувати київські руїни, таким робом і переказ про Овідія в Україні виростав на податливому ґрунті.

Так ось, починаючи з половини XVI. ст. переказ цей переходить на сторінки книжок, викликає чималу літературу. Дехто, захоплений переказом, ішов ще далі, бо робив розшуки за гробом, були й такі, що цей гріб навіть „віднаходили", що при рівні тодішньої науки і при дрібці ентузіяму не було річчю важкою. Одним із таких гуманістів-ентузіястів був Ярема Войновський, судовий підстароста теревовельський, автор кількох перекладів з латини на польську мову та кількох латинських творів. Він „віднайшов" гріб Овідія в Україні, на якому нібито й відчитав Овідієвий епітафій. Своім гостям Войновський радо показував „могилу Овідія", що була положена серед степів, кілька днів дороги від Теревовлі, і — як подавав Войновський — „близько Чорного моря".

Загальний опис її подав Лоренц Мюллер (Lorenz Müller)

курляндський барон, дипломат польського короля Степана Баторія, що багато мандрував по Україні, де й відвідав Войновського. В своїй книжці („Sentenzionalische Historien, oder warhaffte Beschreibung der fürnembsten polnischen, liffländischen, moscowitertschen, schwedischen und andern Geschichten“, Leipzig 1585) описав він зустріч з Войновським біля могили Овідія, подаючи й латинський епітафій, що став скоро відомий у цілій Європі.

Hic situs est vates, quem divi Caesaris ira
Augusti Latio cedere jussit humo
Saepe miser voluit patriis occumbere terris,
Sed frustra: hunc illi fata dedere locum.

Разом з тим пригадали собі гуманісти відому автобіографічну згадку з поезій Овідія про те, що він підчас заслання опанував мову гетів і сарматів і міг навіть писати цією мовою вірші, („Nam didici Getice Sarmaticeque loqui“). В тому часі і українці і поляки називали себе по класичному сарматами, то й одні і другі думали, що Овідій писав їх мовою. Спершу і польські письменники признавали, що Овідій нібито був першим українським поетом. В 1582. р. писав про те польський історик Матвій Стрийковські в своїй історії, мовляв, Овідій:

„писав слов'янською, цебто руською мовою вірші, до чого спонукала його краса мови так, що навчився її прекрасно“.⁶

Скоро потім інші польські гуманісти стали вважати Овідія за першого польського поета. Петро Венжик Відавські писав на кінці своєї парафрази т. зв. „Філомелі“ Овідія, жертвуючи в 1586 або 1590 р. її Станиславові Карсницкому:

Owidysz w ten nasz kraj kiedy był zajechał.
Polskiego się języka uczyć nie zaniechał.
Bo Polacy nie gęsi, lecz swój język mają,
Którym wiele dobrego pisma na świat dają.
Zajrzał tego Rzymianom, aby jedno mieli
Jego pisma uczone, a tym nie zhardzieli.
Stał się z niego tu Polak: a choć umarł dawno,
Jakby się dziś urodził, o nim wszędy sławno.

Цей переказ досить довго держався однаково серед українських, як і польських гуманістів. Згадується про нього й у тодішній українській науковій літературі, наприклад повторяє цей здогад Мелетій Смотрицький у своїй граматиці слов'янської мови, в розділі про поезику (1619).⁷

Переказ про Овідія в Україні піддержувала ще й т. зв. народня етимологія, що з цього часу стала зв'язувати з Овідієм численні в Україні місцеві назви типу: Видова, О в и д о в а. Вже Михайло Литвин в своєму описі подорожі з 1550. р. згадує О в и д о в е озеро біля лиману Дністра, зв'язуючи його з Овідієм. Це передання зберегалося аж до половини ХІХ. ст. Ще в 1863. р. згадує про нього — останній вже — український священник з Гуцульщини, Софрон Витвицький, в своїй книжці про гуцулів:

„Овидова Гора і Овидове озеро⁸ є це два місця в гуцульських горах близько Кут, біля Тюдова і біля Рожна великого, які кожний гуцул покаже, а мають то бути місця, де славний Овідій перебував на засланні; а знаємо, що Дакія-Панонія, сьогодні Покуття і Буковина (!) були місцем заслання в давніх римлян. Рівнож біля Сольки на Буковині показують скалу, що зветься О в и д о в а,

навіть у цій скалі викуте місце якогось пустельника, або черця, давнього монаха, подібно як і в Раківці над Дністром”.⁹

О. Витвицький вже дещо сумнівається, чи переказ про Овідія в Україні правдивий, але ще наприкінці XVIII. ст. всі загально в те вірили. — В 1793. р. названо мале містечко над Дністровим лиманом, Аджі-Дере, добуте два роки раніше на Туреччині, **О в і д і о п о л е м**, в цій вірі, що там справді жив давніше Овідій.

За цим переказом скоро прийшло захоплення творчістю Овідія. Писання Овідія стали дуже популярні в Україні, особливо в XVII. ст. За недоступністю інших матеріалів, переважно архівних, досі не оголошених, можна догадуватися про популярність творів Овідія на основі хочби таких даних, як каталоги давних українських книгозбірень, зокрема шкільних.

Твори Овідія були в бібліотеці Львівської Ставропігії, чи пак Ставропігійської школи, що відмічено в „Р е с т р і С т а в р о п і г і й с ь к о г о Б р а т с т в а” з 1601. р.¹⁰ та в пізнішому з 1619. р.¹¹ Примірник пізнішого видання *Fastium i Epistolarum* зберігся в бібліотеці Ставропігії до сьогодні.¹² Кількадесят різних примірників Овідієвих творів мала бібліотека Київської Академії.¹³ До власних збірок додавались все щораз то нові приватні бібліотеки, які записували Академії в своїх завіщаннях її професори, українські сараци та козацька старшина. Власне цікаво, що майже всі вони мали в своїх бібліотеках твори Овідія. Наприклад по смерті архимандрита В а р л а а м а Л а щ е в с ь к о г о в 1776. р. дістала Академія разом з цілою його бібліотекою комплект творів Овідія, хоча й складений з різних видань, як це подано в списку: „Ovidii Nasonis Epistolarum, Heroidum, Londini; Fastorum ibid; Tristium Lipsiae, Metamorphosis Londini; Tristiam ibid“. — Свідчить воно вже не про якусь випадкову збиранину, але про доцільність у доборі та про знайомство з творчістю автора. Також з книжками професора реторики І. С а м о й л о в и ч а дістала Академія в 1783. р. повне, 5-ти томове видання, а крім того й багато інших творів Овідія.¹⁵

Твори Овідія читали в давніх українських школах у Львові (Ставропігійська з 1586. р.), в Острозі, в Дубні, в Луцьку, в Києві й інших містах.¹⁶

В цих школах латина займала одне з перших місць. В програмі навчання була все обов'язкова в класі поетики лектура творів Овідія поруч з іншими латинськими класиками. Зрештою знайомство з Овідієм зачиалося для учня вже від Альвара, першої книжки для навчання латинської мови (*De Institutione Grammatica libri tres*).

В українських школах XVII. і XVIII. ст. читали *Fasti*, *Tristia* та *Metamorphoses* у шкільних виданнях.

Найбільшу заслугу для популяризації творчости Овідія на Україні мала безумовно Києво-Могилянська Академія. Не лише її спудей зазнаюмлювалися докладно з Овідієм, але й перші перерібки й переклади Овідієвих творів, або краще сказати — майже всі того роду почини в Україні в XVII—XVIII. ст. нерозривно зв'язані з Академією.

Зацікавлення класичною літературою, студії над нею в мурах Академії дійшли до дуже далеко посуненої спеціалізації. Бувало, що поодинокі професори вибирали для своїх студій якогось одного ла-

тинського письменника. Цікавою з того боку була наприклад габітітація професора поезики Дяковського. Оцінюючи його наукові праці професор Гнат Максимович зокрема з притиском підкреслив, що Дяковський це знаменитий знавець поезії Горація.¹⁸

Таким знавцем Овідія був у Академії Теофан Прокопович. Про його писання буде ще мова, тут слід згадати про його велику реформу навчання латинської мови в Академії. Прокопович, зразу студент Академії, закінчив її 1698. р. й був висланий до Риму 1699. р. для дальших студій, особливо над клясичними авторами. По повероті до Києва став 1704. р. професором поезики в цій же Академії. Виклади цієї дисципліни він основно зреформував. В своїх енкаладах у 1704/5. р. відкинув багато перестарілих формул, що традиційно обов'язували ще в Академії, поручаючи за те безпосереднє наслідування клясичних поетів, а між ними і Овідія. В своєму підручнику поезики „*De arte poetica*“ з 1705. р. Прокопович часто згадує Овідія.¹⁹ — Коли Прокопович став у 1710/11. р. ректором Академії, на якому то пості оставав через чотири роки, поки його не покликали в Московщину, де став Новгородським архієпископом, зреформував основно навчання латинської мови в усіх відділах Академії. При тому впровадив лектуру Овідія в значно більшому обсязі, як це було досі. Точної програми з того часу на жаль не знаємо. Не маємо теж річних звідомлень про перероблений матеріал. Перші того роду звідомлення, що збереглися, походять щойно з початку XIX. ст. Та з уваги на те, що Академія була тоді вже школою старого типу, відіраною від життя, де від часу реформи Прокоповича, аж до т. зв. великої реформи навчання в 1819 р. не було ніяких більших прогрозмових чи устроєвих змін, можна прийняти, що те саме, що й на початку XIX. ст., вчили впродовж майже цілого XVIII. ст. Ото ж звідомлення за р. 1806. подає, що в класі поезики: „Прочитано й виучено из Овідія: 1⁰ *Institutio puerilis*; 2⁰ *Elegia III-a libri primī, quae ita incipit: Cum subit illius tristissima noctis imago*; 3⁰ *Ex eodem, auctore elegia VII-a, quae ita incipit: In caput alta suum labentur...*, 4⁰ *Libr IV-ti elegia VI-a, quae ita incipit: Tempore rutilulae patiens, sit taurus aratri*; 5⁰ *Eiusdem libri elegia VIII, quae incipit ita: lam mea Cygneas imitantur tempora plumas*; 5⁰ *Ex eodem auctore lib. V. Elegia XII-a, quae ita incipit: Scribis ut oblectem studio lacrymabile tempus*“²⁰ Менш більш є подібні звідомлення з наступних літ, аж до 1819. р. Звідомлення з попередніх літ більш загальні, напр. за 1802. р.: „Виучиваеми били сочиненія Горація, Вергілія і Овідія, оди духовниє...“²¹ або: „Означени били для виучованія оди і сатири Горація, еклоги Вергілія і елегії Овідія“ (за 1803. р.).²² Хоч не маємо таких точних звідомлень про те, чого вчили в Київській Академії з Овідія в XVII—XVIII. ст., як з початку XIX. ст. то й без того рода переліків можна ствердити, що в тому часі вчили з його творів багато, вчили добре і зі серцем. Найкращим доказом того є факт, що всі ті, що захоплювалися Овідієм у XVII. і XVIII. ст., що його наслідували або перекладали в ті часи в Україні — вийшли з мурів Київської Академії.

II.

Овідій в українських поетиках XVII—XVIII. ст. — Міт про Орфея Василя Климовича з 1632. р. — Згадки про Овідія в проповідників: І. Галятовського, А. Радивилівського й інш. — Творчість Туптгаленка. — Поезії Т. Прокоповича. — Переклад Козицького. — Наслідування Сквороди.

З кінцем XVI. ст. стала розвиватися в Україні нова форма поетичного слова: вірша. Тогочасна віршова поезія не була нав'язанням до давнішої української поезії типу *Слова о полку Ігоревім*, народніх голосінь, чи інших родів тодішньої й ранішої української усної словесности. Це було наслідування західно-європейської поезії, в першу чергу, латинської. Таким робом латинська поезія — хоч і зразу доволі штучно — стала взором для українських поетів. Вслід за тим уводять Мелетій Смотрицький, так сказати б, офіційно, в українську поезію латинську просодію, а з нею й латинських поетів, у тому числі й Овідія, як взори, що їх треба наслідувати.

В своєму підручнику граматики тодішньої літературної церковно-слов'янської мови в її українському виді, п. н. *Граматики словенскія правилноє синтагма*, що появилася вперше в Євю 1618 (1619.) р. й опісля була багато разів перевидана, дає Смотрицький окремий розділ „О просодіи стихотворной” цілковито опертий на класичному матеріалі. Закінчення цього розділу подає таку пораду-вказівку українським поетам:

Извольяй же о сем пространіе ізвідати, да читаєть греческих, Омира і Ісіода, латинських О в і д і я, Виргілія і прочих, і оними может удовольствоватися до систи.¹

Автори пізніших поетик, зокрема з XVIII. ст., ідуть у тому напрямі значно далі. Вистає пригадати тут дуже популярну в Україні в XVIII. ст. поетику Теофана Прокоповича *De arte poetica* з 1705. р. (видана друком 1746. р.), де він широко обговорює це питання, подаючи рівночасно в яких жанрах яких авторів треба наслідувати. Отже Прокопович поручає як взір до наслідування в епіці передовсім твори Гомера й Вергілія, в ліриці Горація, О в і д і я й Катулля, в трагедії Сенеки, в комедії Плявта й Терентія.

В XVIII. ст. усталилася остаточно й схема української класичної поетики. Ділилася вона на дві частини: загальну й часткову. В загальній була мова про форму й зміст. В тому останньому розділі була дуже часто окрема частина про класичну мітологію, або принайменше короткі згадки про імена поетичних богів і богинь, рік, вітрів, тощо. — Вплив Овідієвих *Метаморфоз* на цю частину викладу в українських поетиках XVIII. ст. досить виразний. — В частковій половині поетики були окреслення поодиноких літературних жанрів. Найбільше уваги присвячували тут автори ліричній поезії, зокрема таким родам, як елегія, дали канти, привітні вірші, плачі і т. п. І тут часто покликувалися вони на твори Овідія як взір.

Взагалі ж дається запримітити в українських поетиках XVII. і XVIII. ст. цікаве явище, якщо йде про Овідія: цього поета чим далі, тим частіше згадують і наслідують. Вистає порівняти хочби першу поетику Смотрицького з початку XVII. ст. з поетикою Прокоповича з початку XVIII. ст. а врешті з поетикою А. Мрозовича з кінця XVIII. ст., як поодинокими етапами цього розвитку.

Авраам Мрозович (1756—1826) це вправді сербський письменник, але не можна його тут поминути, бо його книжки розходилися передовсім серед українців у Галичині. Можна це ствердити на основі списів передплатників, що додані до поодиноких книжок, що подають більшість українських прізвищ із львівським митрополитом на чолі. Дуже багато його книжок до нині збереглося в українських бібліотеках, і то в багатьох примірниках, а деякі з них передруковано у Львові вже для виключного вжитку українців (напр. правописний підручник *Руководство* 1851. р.). В церковно-слов'янській мові Мрозовича значно більше українських слів, як сербських. Не виключене, що Мрозович походив з банатських українців. В своєму підручнику поезики (*Руководство къ славенскому краснорічію, во употребленіє любителей славенского языка*, перше видання 1794, друге 1821. р. в Будапешті), ідучи по розвоюєвій лінії власне українських поетик, цитує Мрозович Овідія так часто, як ніякого іншого автора. Зрештою при точнім підрахунку мабуть вийшло би, що Овідій більше разів згадується у нього, як усі інші класичні автори взяті разом. Цитати з Овідія подає Мрозович у власному перекладі. Як зразок мови й стилю цього перекладача, що подавав і теоретичні основи для наслідування Овідія, можна подати хочби таку строфу:

Єже ли кто впросить, почто пишу сія;
І бесіди кую пользу дають подобныя:
Время і скорб — возовіщу, тими провожаю,
Ту єдину того часа пользу получаю.

(*Ex Ponto*, IV. 10).

Вслід за теоретичним обґрунтуванням потреби наслідувати класичних поетів, а між ними й Овідія, пішли й практичні спроби.

Вже в перших українських віршах із кінця XVI. ст. слідні відгуки класичної мітології. На доволі виразне начитання в класичній поезії, зокрема в *Метаморфозах* Овідія, вказують уривкові натяки в латинській поемі *Острозька війна* Пенкаловського, або в українських *Віршах на жалосний погреб зацного рицера Петра Конашевича Сагайдачного Гетьмана Войска Запорозкого К а с і я н а С а к о в и ч а* (видані в Києві 1622. р.).

Починаючи з того часу, *Метаморфози* зпоміж усіх творів Овідія згадуються найчастіше. Зокрема часто переробляються поодинокі міти.

Одним із перших того роду наслідувачів Овідія був В а с и л ь К л и м о в и ч, що подав у своєму вірші з 1632. р. міт про Овідія: *Metam.* XI. 22 і сл.).

Музика цвіт весел'я, конь пісній значних,
Музика сад утіхи, жродло мислій вдячних,
Орфеова співання ліси, ріки, скали
Здумівшися слухали, і Еврін несталий,
Туж' в тропи йшов звір дикий, птаків і риб много,
Вдячностю потягнений голосу такого.

Ця ода студента Климовича, як і дальші оди інших студентів Києво-Могилянської Академії, були надруковані разом у збірнику, п. з. „*Εὐχαριστήριον*“, що був виданий у Києві 1632. р. в пошану митрополита Петра Могили. Велике багатство відгуків і наслідувань класичної латинської поезії в цьому збірнику вводить нас у те серцевище захоплення класикою й практичного примінення добутого

знання про класичну старовину в поточній літературній праці, яким була в XVII і XVIII. ст. Київська Академія.

Поруч віршування була ще друга ділянка, що скоро підпала під сильний західний вплив: проповідь. Власне помітний розвиток української проповіді в XVII. ст. був тісно зв'язаний зі західними взорами. — Подібно як у теорії віршування, так теж у теорії проповідництва радять користуватися м. ін. різними авторами, в тому числі й класичними. Було це зрозуміле в добі українського ренесансу й бароку, в добі, що „синтезувала — як каже Д. Чижевський — християнство й античність”.

Вже перший теоретик української проповіді, Іоаннікій Галатовський (1688), у праці *Наука альбо способ зложення казання*, що була додана до збірки його казань *Ключ розуміння* (Київ 1659) вказує м. ін. звідки брати матеріял до проповіді:

Треба читати біблію, животи святих, треба читати учителей церковних;... треба читати історії і кройники о розмаїтих панствах і сторонах, що ся в них діяло і тепер що діє; треба читати книги о звірях, птахах, гадах, рибах, деревах, зілях, камінях і розмаїтих водах, которії в морі, в ріках, в студнях і на інших місцях знайдуться і уважати їх натуру... і тоє собі нотувати і аплікувати до своєї речі, которую повідати хочеш.³

Багато матеріялу того типу дає якраз Овідій, тимто не дивно, що проповідники того часу часто до нього зверталися. — Сам Галатовський часто згадує латинських поетів. В іншій збірці своїх казань, у *Небї новім* (Київ 1665) пригадує між інш. і ці згадки про Діву, що їх подали Вергілій та Овідій, даючи навіть переклад з Овідія:

Овідіуш, Віршописець, будучи поганином на вигнання межі Сарматами, написав о Пресвятій Богородиці вірші, в котрих Богиню єї називаєть, мовячи:

Вір тому, що я мовлю, в тім тя упевняю,
Же в Сармацькій країні о тім добре знаю,
З неба ся тут з'явило чудо, повідають,
През Богиню, котрую всі тут виславляють.⁴

Чимало Овідієвих відголосів є ще в схолястичній праці Галатовського *Боги поганські* (1686).

Ще більше черпав з класичної, зокрема латинської, культури другий визначний проповідник того часу, Антін Радивилівський. В нього поруч цитатів з Гомера, Геродота, Ксенофонта, побіч покликунь на Аїсопа, часто згадуються й латинські письменники: Цицеро, Пліній, Сенека й інші. „Блукаючися по світу пам'яттю своєю, по веселім полю історій світових, яко межі одважними царів і гетманів справами” — як пише про себе Радивилівський, наvertsя він іноді й до Овідія. З його *Метаморфоз* пригадує Радивилівський переказ:

о источниці Кліторіус названом, которого води такої суть skutечности, же гдися чоловік призвичаєний до напою винного, або якого иншого трунку, води того источника напїєть, зараз о вині і о трунку, в которимся кохав, запоминаєть...⁵

В своїх казаннях, а ще більше в віршах писаних слов'янською й польською мовами (*Lutnia Apollinowa* 1671) натякає іноді на твори Овідія й Лазар Баранович (1593—1693).

До барокових віршів Барановського зближені писання цілого великого гурта українських панегіристів кінця XVII. й початку

XVIII. ст. як Антін Русаковський, Олександр Бучинський, що написав панегірик гетьманові Самійловичеві, далі панегіристи гетьмана Мазепи: Іван Орловський (*Роксолняська Муза*), Петро Армашенко, Пилип Орлик, Степан Яворський (*Ехо*) і інші. — У всіх цих авторів багато матеріялу з класичної мітології, між якими є й згадки з *Метаморфоз* Овідія. На першому місці споміж них можна б поставити Степана Яворського, що крім панегірика Мазепі, написав на нього теж... сатиру по Полтавській битві. Писав він ще панегірики Обідовському, Варлаамові Ясинському й іншим. Найбільше мітологічного матеріялу в його панегіриках Мазепі й Обідовському.

Письменником, якого творчість проходила в великій мірі під знаком Овідієвої музи був Дмитро Тупталенко (св. Дмитрій Ростовський, 1651—1709). Як і його попередники, він теж був студентом Київської Академії, згодом і її професором, заки не покликали його в Московщину. В мурах Академії він зжився з класичною старовиною й з українською літературою, тимто й ціла його пізніша літературна праця тісно зв'язана з тогочасними українськими літературними прямунаннями, хоч проходила вже переважно на московському ґрунті. В Ростові, де Тупталенко був архієпископом, заложив школу, що в ній наука відбувалася м. ін. у латинській мові й за програмами українських та західно-європейських шкіл. Сам він склав для цієї школи підручник, в якому подав низку читанок, що були зладжені на основі поодиноких творів різних латинських авторів. За Овідієм подав тут Тупталенко міт про Актеона.⁶ Між вчаснішими творами Тупталенка є вірш *De poesi et prosa* писаний польською мовою, в якому є мотто із Овідія:

Parve, nec invidéo, sine me liber ibis in urbem,
Neu mihi quod Domino non licet ire tuo.

(*Tristia*, l. 1 7).

В своїому творі *Літописець келейний* (1708—9), в якому подав Тупталенко низку інтерпретацій біблійних оповідань, є теж „Трактат о богах еллинських” п. н. *Басня еллинські*. Є це короткий нарис грецької мітології, опрацьований, як подає І. Шляпкін, на основі Овідієвих *Метаморфоз*.⁸ В останній праці з 1709. р., (виданій друком щойно 1745. р.), *Розыскъ о бринской вірі*, що є полемічно-релігійною, є вплетений міт про Фаєтона, знову ж таки, як догадується Шляпкін, взятий із Овідія.⁹

Окремо слід зупинитися над рукописним перекладом Овідієвих *Метаморфоз*, що його знайдено в бібліотечі Тупталенка по його смерті. Цей переклад досі остав у рукописі,¹⁰ тому важко щось певного про нього сказати. Дещо лише говорить сам заголовок.

„*Метаморфосеонъ си естъ преображеній или перемѣнъ* П. Овідіємъ Насономъ стихами описаннихъ съ толкованіями 8 книгъ. Книга сія переплетена 1706 года апрѣля 16, а господинъ ея смиренний Дмитрій архіерей Ростовский. Сія книга не прочтена не исправлена, описки переисполнена”.

Як подає акад. А. Соболевський,¹¹ цей рукопис писало кількох писарів, на всякий раз не менше трьох. На цій основі догадується він, що було теж принайменше трьох перекладачів. Рукопис зберігається в Москві, тимто важко вирішити, як воно могло бути на-

справді. На всякий раз, куди більш імовірний буде здогад, що був лише один перекладач, який лише диктував різним писарям. Бо важко повірити, щоб з кінцем XVII-го, чи на самому початку XVIII-го століття знайшлося в глухому Ростові аж трьох, чи навіть більше, перекладачів з Овідія, тимбільше, що в тому часі в Московщині взагалі не перекладали латинських авторів. Імовірно перекладачем був сам Тупталенко, що вже як студент Київської Академії захоплювався класичними поетами, зокрема Овідієм, якого так часто цитує й наслідує в інших своїх писаннях, в якого бібліотеці врешті знайдено сам переклад. Примітка на рукописі про те, що переклад не виправлений, може потверджувати цей здогад, бо незручно було б комуся другому давати митрополитові непоправлений переклад. Напис „а господин ея смиренний Димитрій” теж потверджує це, бо „господин” цебто „пан, власник”, може тут означати й автора. Крім цього знайдено в бібліотеці Тупталенка польський переклад Овідієвих *Метаморфоз*, та латинський оригінал, цебто все те, що було потрібне до самого перекладу, що теж промовляло б за тим, що таки Тупталенко був перекладачем. Що митрополит сам не писав, а диктував своїм писарям, яких могло бути кілька, ще само собою зрозуміле.¹²

Другим письменником, якого творчість проходила під знаком Овідієвої музи, і то ще більше як Тупталенкова, був Теофан Прокіпович (1681—1736). Про класичні студії Прокоповича, як і про його реформу навчання латинської мови в Академії, чи загалом про його захоплення класичною поезією, зокрема Овідієм, була мова вище. Тут остає обговорити його літературну творчість, що тісно зв'язана з його класичним замилуванням.

Підчас побуту в Римі (1699—1704) Прокопович студіював з великим запалом грецьку й латинську поезію. З латинських авторів основно пізнав твори Вергілія, Горація, Овідія, Катулла, Ціцера, Тацита й ін. Прокопович не вдоволився тим що в своїх викладах і в підручнику поетики доручав цих поетів студентам Академії наслідувати, але й сам їх залюбки наслідував. Майже всі його літературні твори витримані в класичному стилі, зокрема його поезії та історична драма *Владимир*.¹³ Якщо йде про вплив Овідія, то він особливо помітний в латинських поезіях Прокоповича.

Найзамітніший твір з цього огляду це його латинська *Elegia Alexii*. Написана між 1698 і 1704 рр. є т. зв. поважною пародією двох Овідієвих елегій (*Trist.* I. 3. і 4.). Схожість цілої низки мотивів із цих двох елегій із мотивами життя святого Олексія, Чоловіка Божого, а зокрема мотив прощання з рідним домом, навела Прокоповича на думку використати цей готовий літературний вияв для нового поетичного представлення життя цього так популярного в Україні святого.—В тому часі пародія, чи травестія не мусіла бути гумористичним твором. Навпаки, часто була вдержана в поважному тоні, зокрема в таких перерібках, коли примінялося якийнебудь класичний твір до християнської тематики. В поетиці Прокоповича з 1705 р., що її видав архієпископ Георгій Кониський: *Praecepta de arte poetica* (1746) подана така дефініція пародії: „Tertium exercitationis genus est dictum parodia, cum ad normam poematis ab aliquo Aucthore editi nostrum opus ita aptamus, ut veluti vestigii insis'amus, et verba verbis, sententiis sententias similis vel contrarias et e regione oppositas

conferamus“. Не має тут навіть згадки про те, що пародія має бути вдержана в гумористичному, чи в комічному тоні, що так помітно підкреслюють пізніші теоретики цього жанру.¹⁴ В тому часі лише зміст літературного твору рішав про відповідний „стиль“: високий, щепто поважний, чи низький — веселий. Впрочім Кониський якраз при дефініції пародії подає саме Прокоповичеву елегію, як „*Exemplum elegans Illustr. Aucthoris Theophanis, qui descripsit exilium divi Alexii eo modo, quo Ovidius exilium suum libro 1-mo, elegia 3-tia Tristium*“.

Основну аналізу цієї елегії перевів проф. Грузинський.¹⁵ — Порівнюючи її з елегіями Овідія, виказав він, що Прокопович старався як найбільше використати Овідієвий текст, тимто його твір мало зближений до канонічних житій св. Олексія. Відносно ще найбільш зближається він до т. зв. Мюнхенської редакції житія. Наслідуючи Овідія, Прокопович розвинув передовсім один мотив — мотив прощання й втечі з батьківського дому, що відбулася в день Олексієвого вінчання. До того додав ще опис плавби морем, чого зовсім житія не подають. — Ішов у тому Прокопович за Овідієм. Але сам спосіб того роду представлення житія, де з багатьох мотивів вибирається й розвивається один-два був відомий уже в Україні. Проф. Грузинський не звернув на те уваги, що якраз житія св. Олексія було дуже поширене в Україні, і то здебільшого власне в того рода скороченій редакції. Найчастіше був це плач матері, чи цілої родини по смерті Олексія — записи відомі вже з кінця XVII. ст., отже в часах Прокоповича ці вірші вже були поширені.

Придержуючись правил пародії, Прокопович зберіг деякі місця з Овідієвих елегій без змін, далі часто заступав деякі вислови синонімами, іноді зміняв будову речення, але задержував основну думку. Рідше травестував текст, щепто вводив інший зміст у загальну схему уступу, яка залишалася незмінена. Само собою розуміється, що деякі частини доводилося всеж зовсім переробляти для нової цілі.

Як приклад дуже схожих місць можна подати вірші 27—28:

O.: *Iamque quiescebant hominumque canumque.
Lunaque nocturnos alta regebat canos.*

Pr.: *Iamque quies hominum voces premit alta canumque.
Lunaque sublimem carpit in axe viam.*¹⁶

Навіть у тих частинах, де представляв Прокопович щось своїми словами, старався придержувати яко-мога ближче взору, наприклад у вв. 49—52, описуючи ніч:

Ov: *Iamque morae spatium nox praecipitata negabat.
Versoque ab axe suo Parrhatis Arctos erat
Quid facerem? blando patriem retinebar amorem,
Ultima sed jussae nox erat illa fugae.*

Pr.: *Nec jam cum tando spatium nox multa sinebat
Vertabatque suos Arctos in axe gyros.
Quid facerem? patris. fateor retinebat amore:
Sola sed ista meae nox fuit apta fugae.*

Інші частини елегії мають чимало вставлених слів, або цілих речень, що взяті — як сказав би Г. Кониський — з обсягу подібного, або противного. Зміняють вони первісний текст, але в новім поетичнім образі все можна відшукати зариси первовзору. Напр. початок елегії:

Ov.: Cum subit illius tristissima noctis imago
Quae mihi supremum tempus in Urbe fuit;
Cum repeto noctem qua tot mihi cara reliqui.

Pr.: Illius cum scaena subit faustissima noctis
Quae mihi supremum claudit in Orbe diem.
Cum recolo noctem, qua tot mihi vincula rupi.

Всі ці зміни повстали як наслідок намагання зблизити, чи радше нагнути Овідієвий текст до життя св. Олексія й надати новому творові виразно християнське, подекуди навіть аскетичне обличчя:

Ov. III. 5. Jam prope lux aderat, qua me discredere Caesar
finibus extremae jusserat Ausoniae.

Pr. 5: Aptum tempus erat quo me de sede paterna.
Praecipuus Christi cedere jussit amor.

Не все можна було ввести того рода зміни, тимто напр. ціла друга частина елегії куди більше перероблена й тим самим менше подібна до свого первозору.

В своїй основній розвідці не відмітив проф. Грузинський ще одної, до речі, подробиці, одначе дуже типової для пародії. А саме Прокопович, що добре знав теорію пародійного стилю, дуже часто й з великим хистом підбирає слова, що мають інше значіння, підхоже для нового змісту, але таке саме, або дуже зближене звуково оформлення, напр.: *tristissima* — *faustissima*, *in Urbe* — *in Orbe*, *repeto* — *recolo*, *discredere* — *de sede* і т. п. Такі звуково подібні слова, або цілі фрази (*qua me discedere* — *quo me de sede*) поставлені в тому самому місці, дуже зближають до себе, хоч і зовнішньо, пародіований твір і пародію.

Прокоповича *Elegia Alexii* вийшла друком у збірці латинських писань цього автора п. н. *Locubrationes... quae praeter una (!) narrationem jam orationes jam poemata jam epistolas in se comprehendunt* (1745), кілька разів була передрукована в Україні й за границею, часто подавалася в поетиках власне як *exemplum elegans parodiae*. Загалом здобула вона авторові чималий розголос, як одна з найпопулярніших його річей впродовж цілого XVIII. ст., зокрема в школах.

Чималі сліди залишив Овідій теж у Прокоповичевих віршах писаних церковно-українською мовою. Замітна тут особливо перерібка одної елегії з *Trist-ий* (IV, 7.), якій Прокопович надав виразно українського кольориту, хоч і придержувався в загальному Овідієвого взору, чи радше його стилістичної схеми:

Когда плугом по небу бразды водить стануть
А з поверхности земли звѣзды уж поглянуть,
Когда од моря к ключам своим пйдуть ріки,
Когда Днѣпр мимо Киева протекать престане
Когда в жидов обману і лести не стане,
Когда Подоль возросте всѣх гор височае,
Тогда развѣ в нас серебро любов потеряе.¹⁷

В другій половині XVIII. ст. перекладав Овідія Григорій Козницький (нар. б. 1725. р. помер 1775.). Подібно як і його попередники — перекладачі Овідія, він закінчив свої студії в Київській Академії, опісля впродовж кількох літ мандрував по Європі. Позвернувши на Україну, став 1758. р. лектором латинської мови в Академії, опісля адюнктом філософії та літератури. Але вже 1763. р.

покликав його російський уряд до Петербурга, де через два роки був секретарем кн. Орлова, згодом державним підсекретаром цариці Катерини (1769—1775).

Вже в Києві багато перекладав з клясичних мов на тодішню літературну українську мову, але більшість його перекладів не появилася друком (перший надрукований переклад виданий 1752. р.). Через довгий час працював він над перекладом *Метаморфоз*.¹⁸ Надрукований цей переклад у Петербурзі 1772. р. п. н. *Овідієви Превращенія съ латинскаго*. Працюючи вже від кількох літ у Петербурзі, старався примінити й мову свого перекладу до вимог нового середовища, тимто ввів багато москалізмів. Не дивлячись на те, все-таки мова перекладу куди більше зближена до тогочасної української літературної мови, як до російської. — Чи перекладав Козицький ще інші твори Овідія — не відомо, але вже й оцей великий переклад ставить його у ряд із його великими попередниками, що так захоплювалися Овідієм.

Замикає цей ряд українських поетів XVII—XVIII. ст. що так чи інакше наслідували Овідія, або перекладали його, Григорій Сковорода (1722—1794). — Сковорода, як і його попередники, вже з Київської Академії виніс не лише основне знання клясичних літератур, але й захоплення ними. Як високо цинив він клясичну освіту, можна пізнати з листа Сковороди до його молодого учня і приятеля, Ковалинського. Згадуючи, що „*Ipsi Latini etiam, imo Romani, optimum dicendi magistrum habuerunt*“, вичисляє багато латинських поетів, що їх слід би пізнати, в тому числі очевидно й Овідія, поруч Вергілія й Горация.¹⁹

Серед українських віршів Сковороди поруч наслідувань із Горация є й перерібка на основі Овідієвих *Fast-ий* (I, 297—308) п. н. *Похвала астрономії* з заміткою в дужках: „*Ex Ovid. Fast*“.

Щасливі, кої тшились еше в вік старинний
Взнесть ум виспр і примічать звіздних бігів чини.
Можно вірять, що они, всі земнії здори
Оставя, взошли серцем в небеснії гори.
Не отвлекло сердець їх угодіє плоти,
Ні воїнські труда, ні штатські заботи,
Ні вітренная слава, ні праздніє чести
Ніже безмірних богатств приманчивії лести.
Придвинули пред очі нам, зділали ізвістні,
І підвегли під ум свій теченія звіздні.
Не так то должно восходить на круги пригорні.
Не так, як ісполнини когдась богоборні,
Все лице морщиш, печален всегда ти,
Се ли ти можеш жизнею назвати?
Тот суще живе, кто весела зрака
Будучи, світла жизнь веде без мрака,
А кто печален, безпрестанно тужить,
Того мертвого смерть протяжна душить.²⁰

Між латинськими поезіями Сковороди є один, що його склав поет у день своїх народин, який — як це вже завважив проф. Музичка²¹ — нагадує Овідієву автобіографію. („*In lucem me nocte parens hęc edidit olim*“).²²

Цей список наслідувачів і перекладачів Овідія в XVII—XVIII. ст. можна б замкнути ще двома прізвищами.

Один з них це згадуваний уже сербсько-український письменник А. Мрозович. Крім численних перекладів з Овідія, які він помістив у своїй поетиці, видав він в 1818. р. у Будапешті повні переклади *Tristia* і *Ex Ponto* на церковно-слов'янську мову разом із латинським текстом.²³ За дальший того роду відгук XVIII. століття в новому XIX. столітті можна прийняти діяльність закарпатського письменника Василя Довговича (1783—1849), якого українські, а ще більше латинські вірші виказують деякі ремінісценції з Овідія.

Такий був у короткому зарисі вплив Овідія на українське письменство XVII. і XVIII. ст. Цей огляд напевно неповний, бо багато творів з того часу досі ненадруковано й непросліджено, а чимало таки пропало. — Замітне тут те, що популярність Овідія розходилася в тому часі — інакше як у XVI. — по всій Україні й поза її межами з одного осередка, що ним була Києво-Могилянська Академія. Всі письменники, що наслідували, чи перекладали Овідія, були тісно зв'язані з Академією — це або її студенти, або професори, або одне й друге.

III.

XIX. ст. — Теорія низького стилю. — Травестії з Овідія Білецького-Носенка й Думитрашка. — Наслідування романтиків: Корсун, Руданський, ранній Шевченко. — Шевченків клясицизм. — Інші наслідування.

Клясичні традиції, так тісно зв'язані з Академією, перетривали в Україні аж до початків XIX. ст. Перехід від ренесансу до бароку й псевдоклясицизму був в Україні мало помітний. За те тут вже в XVIII. ст. позначилися чималі інші переміни.

Тогочасна постика, що офіційно викладалась в Академії, а з уваги на особливе становище цієї установи, обов'язувала в цілій Україні, голосила *ex cathedra* теорію двох стилів. Ця теорія оперта на основах псевдоклясицизму, подавала, що твори поважного змісту слід писати церковно-слов'янською, грецькою, або латинською мовами, поважно і оздобно (т. зв. високий стиль), за те твори про простолюддя, чи веселого, менше поважного змісту слід писати простою народною мовою. Таким робом повстають вже в XVII. ст. поруч пісень, оповідань, сатир, чи комедій (інтермедій) пародії та травестії клясичних творів, писані живою українською мовою. Українські поети-травестатори XVIII. ст., як Лобисевич і Котляревський зупинялися майже виключно на творах Вергілія. Травестії творів Овідія походять щойно з початку XIX. ст.

Перший з відомих українських поетів, що травестували Овідія, був Павло Білецький-Носенко (1774—1850). Десь у 1820. роках зладив він травестію Овідієвого міту про пірвання Прозерпіни: *Горпинида, або пірвана Прозерпіна*.¹ Білецький-Носенко свідомо наслідує в тому травестійну техніку Котляревського, творця *Енеїди* (1794), про що згадує у вступі, в апострофі до Музи:

Смієшся, жвава Пієрида!
Дмухни в мене той самий жар,
З яким співалась „Енеїда...”

Дію поеми переніс Білецький-Носенко — подібно як Котляревський — в нові часи, в українське село. Носенкова Церера це багата сільська газдиня, що знаменито визнається на сільському господарстві так, що селяни з цілої округи сходяться до неї радитися в справах хліборобства. Її донька, Горпина, гарна й моторна дівчина, помагала ненці в газдівстві. Коли раз вийшла з сільськими дівчатами в гай погуляти, пірвав її Плутін, що якраз туди переїздив до Етни. Церера довго ждала доньки, далі пішла шукати її. Як розвідала про долю доньки, перестала турбуватися врожаєм. Вона пішла до Зевса домогтися повороту доньки, та Зевсові вдалось якось вговорити її, погодити з долею. Остаточо Церера дала свою згоду на вінчання дочки з Плутоном. — Як виходить із цього коротенького перегляду змісту, Білецький-Носенко дуже близько придержується Овідієвого взору. Крім того й сам він у тексті згадує про автора *Метаморфоз* як про своє джерело: „В тім на Овідія пошлюся” (І. 6. 3).

В техніці травестії, в оформленні, в мистецьких засобах — наслідував Білецький-Носенко Котляревського. Подібно як він, зукраїнізував Носенко весь побут, хоч залишив так, як Котляревський, класичні назви. Але й тут пішов навіть крок далі, бо й імена пробував подекуди зукраїнізувати. Прозерпину називають українські селяни попросту Горпиною. Автор пригадує, що так зроблено зі всіма йменнями й якби сьогодні назвав хто Івана Іоаном, то б просто насміялися з того. Так само дещо зукраїнізоване ім'я Плутона: Плутін. — Впроваджуючи цілу дію в українське сільське середовище, зумів це автор використати для створення цілої низки комічних ситуацій. Таким природнім ситуаційним гумором надихана наприклад сцена між Церерою й Зевсом. Церера це сільська цокотуха, що здорово розсипалася своїми доріканнями перед Зевсом так, що він стає безпорадний перед потоком її слів. Зробив це автор згідно з духом травестії й великим вичуттям мистецької міри. Рідко лише зближається він до меж літературного шаржу. — *Горпинида* написана як героїчно-комічна поема, тому і з того приводу вона вдержана в гумористичному тоні. Вже сам вступ є пародією типової апострофи, що звичайно попереджує класичну епопею. Лиш тут замість героя буде поет оспівувати дівчину, замість Музи, натхніння має дати горілка:

Гей, Музо! Ке мені бандуру,
Горпину хочу величать.
Дівчину гарну, білокуру,
Як вчив її Плутін кохать.
Навіщо свіжа Іпокрена,
Нехай кипить смачна варена,
З неї краще я нагрію чуб!
Згадай: недавно ще по-наськи
Ти мні казала віршей казки;
Ратуй! тепер... бо сам ні в зуб!

Кілька уривків зі своєї поеми вплив Білецький-Носенко до свого історичного роману *Зиновій Богдан Хмельницький* (1829).

До літературної школи Котляревського належав теж К о с т я н т и н Д у м и т р а ш к о (1814—1886)), що крім травестій грецьких текстів (*Жабомишодраківка* з поеми *Βατραχόμορφα*) залишив теж деякі травестії з Овідієвих *Метаморфоз* (1843).²

Наслідування клясиків закінчилося з приходом романтизму, що став панівним напрямком в українському письменстві 1830—1840. рр. Все ж і тут Овідій є немов виїмком, бо й романтики знаходили в його творчості багато цікавого для себе. Велике багатство гарних мітів, що їх зібрав Овідій у своїх *Метаморфозах* спонукало декого з українських романтиків до наслідування його в тому. Так наприклад підійшов до українських народніх вірувань Олександр Корсун (1818—1891), використовуючи готову літературну форму для опрацювання рідних вірувань у *Українських повірях* (написаних 1839. р. надрукованих 1841. р. в Харкові). — Наслідуючи Овідія, вибрав Корсун такі повіря й казки, що оповідають про переміни, здебільшого людей у звірат. Корсунові українські „Метаморфози” подають такі м. ін. переміни: *Звідкіля взялась ведмеді, Що таке була черепаха і звідкіля вона взялась, Звідкіля взялись жаби і чому вони кричать: нум, нум! Від чого чапура живе біля моря і чому вона їсть жаб та гадюк та таке інше.* Добір цих повір'я й спосіб їх літературного оформлення вказує, що Корсун покориствовався провідною думкою Овідієвих *Метаморфоз* для зладження своїх *Українських повір'я*.

Окреме місце займає Овідій в творчості Тараса Шевченка.³ Найбільший український поет захоплювався Овідієм однаково у час своєї романтичної творчості, як і пізніше, в добу навороту до клясицизму, цебто по повороті з заслання.

Молодий Шевченко, подібно як і інші романтики, залюбки зачитувався в Овідієвих *Метаморфозах*. А втім для студентів Академії Мистецтв *Метаморфози* були обов'язковою лектурою, з якої вивчали греко-римську мітологію, що заповнювала собою тематично майже все тодішнє т. зв. академічне малярство. І коли в ранній поезії Шевченка можна найти — не дивлячись на його клясицину освіту, лише дуже мало античного матеріалу, чи хочби ремінісценцій, то Овідієві *Метаморфози* займають тут завдяки своїй чудесності окреме місце, починаючи вже від ранніх балад. — В Шевченкових баладах виступає не так вже і рідко мотив переміни. Закохана дівчина, якої любий загинув на війні, під впливом чарів переміняється в тополя (*Тополя*). Так само дві сестри-суперниці, що втруїли свого любка, перемінилися в тополя над його могилою (*Коло гаю в чистім полі*). Нещаслива дівчина, нешлюбна донька пана, над якою знущаються люди, дарма, що вона нічого не завинила, переміняється по смерті в лілею (*Лілея*). Іншим разом дівчина, що тужить за милим, просить вітра перемінити її в червону калину над гробом милого (*Думка: Вітре буйний, вітре буйний*). — Про першу з вчислених тут Шевченкових — метаморфоз — пише Б. Лепкий, що „Це ніби далекий, дуже далекий більш музично (?) — драматичний відгук Овідієвої метаморфози про Філемона й Бавкиду”.⁴ Акад. Білецький називає це влучно »тематичною зустріччю»: „Тематика *Метаморфоз* Овідія не раз зустрічалася з тематикою Шевченка, яка йшла з інших джерел”. І далі: „Не наслідування Овідія, а зустріч з ним у галузі тематики, зустріч, яка могла зміцнити інтерес до дальшого знайомства з римським поетом”.⁵ І дійсно, де далі, оце літературне знайомство поглиблюється, щоб дійти підчас заслання до повного захоплення.

В 1844. р. трактуючи свою тематику вже більш реалістично, Шевченко не представляв нещасної матері так, як Овідій. — Шев-

ченка нещасна мати, якій забрали сина в москалі збожеволіла на смігниках:

А уночі розхрістана
І простоволоса
Селом ходить — то співає,
То страшно голосить.

Діти що бігали за нещасною вдовою дражнили її совою. (Сова). Слушно зауважує акад. Білецький, що „метаморфоза” реалізувалася тут лише в уяві нетямущих малих дітей, але він не звернув уваги на ще цікавіший приклад реалізації метаморфози в куди вищому ступні — також у реалістичному трактуванні — що її дав Шевченко в *Марині* 1848. р., отже вже на заслані. І тут представлено божевільну жінку, Марину, що в своєму божевіллі бачить себе „переміненою”:

Дивись:

Це я, Мариночка твоя!
Дивися: чорная змія
По снігу лізе... Утечу!
У ірїї знову полечу!
Бо я зозулею вже стала...

І далі:

Дивися, як я полечу,
Бо я — сова...
Тай замахала,
Неначе крилами, руками
І пострибала через двір
У поле виючи як звір.

В цьому фрагменті поеми маємо і вищий ступінь реалістично обробленої переміни, власне якраз у сову, і зовсім виразно ремінісценцію з Овідія: Марина, що стрибає виючи мов звір дуже так григадує — виючу псицю Гекубу.

Врешті й саму теорію „метаморфоз”, де бто теорію про метампсихозу, яку Овідій виложив у своєму творі устами Пітагора, використав Шевченко в присвяченій М. Щепкинові поезії *Мені здається* — *я не знаю* (1850):

Мені здається — я не знаю,
А люди справді не вмирають,
А перелізе ще живе
В свиню, або що, та й живе,
Купається собі в калюжі,
Мов перш купалося в гріхах.
І справді так!

Таку „метаморфозу” призначив Шевченко для тих, що

Добра чимало
Вони творили на землі:
Ріками сльози розлили,
А кров — морями...

Оцих, сильних міра сього, в сажах годує хам собі на сало,

Жили ви лютими звірми,
А в свині перейшли!

Незабаром потім, у поезії *Буває, в неволі згадаю* вертається ще

той сам мотив, але вже в чисто реалістичному трактуванні, де „переміна” відбувається лише в сні:

(Свинєю заснувши, звичайне, такий
І сон приверзеться...)

Ніби край могили

Пасу я ягнята, а я ще малий.

На тому, мабуть і вичерпуються „зустрічі” з Овідієм у галузі тематики перемін у Шевченка до 1850. р.

Між Шевченковими ліриками з перших літ заслання, здебільшого до 1850. р., які навіяні тугою за Україною, є деякі спільні ноти з *Tristia* Овідія. Спробу такого порівняння дав нещодавно акад. О. Білецький. На жаль, не маємо документальних даних про те, чи Шевченко читав *Tristia* і *Ex Ponto*. Ще більшу обережність наказує й те, що Шевченко в тому часі не згадує в своїх писаннях зовсім про Овідія, хоч пізніше, від 1856. р., таких згадок у листах найдеться таки чимало. Власне жершу таку згадку, хоч ще і без наймення римського поета стрічаємо вже в 1854. р.

Цікаво, що щойно тоді, здебільшого під час процесу психічного наближення до класицизму, Шевченко зачав згадувати Овідія. Перш усього насувалося порівняння між засланням обох поетів далеко від рідної землі, на схід, в дику країну, засланням на приказ царя-деспота. Але і це порівняння виринуло не скоро.

У листі до отамана Я. Кухаренка з 1—16. квітня 1854. р. знаходиться перший натяк. Пише там Шевченко, що вже: *Сьомий рік оце пішов з апреля, як я нужу світом в киргизькім безводнім і безлюднім степу, а перед тим додає:*

Не зробив я і не думав я, отамане батьку мій, комунебудь лихого, а тепер терплю горе і, Бог його зна, за що? Така мабуть, уже усім Кобзарям погана доля. як і міні, недотепному, випала.⁶

Немає сумніву, що Шевченко тут думав про Овідія, й імовірно ще про Данте, якого теж прогнано з рідної Флоренції. Так само мабуть мав Шевченко на думці Овідія, що хоч і був на засланні, то мав змогу писати поезії, коли писав до Б. Залеського 6. червня того ж року про відмову дозволу намалювати запрестольний образ до місцевої церкви:

Сумно, нестерпно сумно. При таких невдачах, думаю я, і найбільший поет усякої надії на кращу долю зречеться, а мені безталанному давно вже на краще майбутнє очі запліщити можна.⁷

В листі до М. Осипова з 20. травня 1856. р. де, між іншими згадує Шевченко про одного з жорстоких і нелюдських старшин, добавляє:

... гети, серед яких на берегах Дунаю останні дні свої животів Овідій Назон — найдосконалиший твір Всемогучого Творця всесвіту — були дикі варвари, але не п'яниці, а ті, що мене оточують — і одне, і друге.⁸

Гарячими повними болю словами малює поет оце порівняння в щоденних записках. Туга за Україною, заборона писати й рисувати, несправедлива жорстока кара — все це наводило на думку долю інших поетів: Овідія й Данте.

А до всього того мені заборонили ще й малювати, відняли найблагороднішу частину мого життя. Трибунал під проводом самого сатани не потрапив би ви-

дати такого зимного нелюдського присуду, а бездушні справники виконали його огидно до крихітки. Август, поганин, засіяючи Назона до диких гетів, не заборонив йому писати й рисувати. А християнин Н. (іко́ла) заборонив мені одне й друге. Оба кати. Але один з цих катів християнин і християнин дев'ятнадцятого віку.⁹

Після того додає Шевченко згадку ще й про другого великого вигнанця, Данте. — Незвичайно скромний, додає зараз таки:

Боже мене борони від усякого порівняння з тими велико-мучениками й світочами людства.

Та таке порівняння, хоч і проти волі, само часто насувалося. Є відомості, що й по повороті з заслання згадував Шевченко про Овідія так само.¹⁰ — Вже така одна схожість, як заслання поета, мусіло зближити Шевченка до цього римлянина. Та ще крім цього видне в Шевченка велике цитування Овідія. В цитованих вище писаннях називає його Шевченко раз разом із флорентійським поетом *світочами людства*, а другий раз вже про самого Овідія пише, він *найсовершеніше створіння Всевишнього Створителя вселенної*. Відносилось воно першусього до творів, зокрема до *Метаморфоз*. — Осталили вони в світогляді поета, а що за тим іде, і в творах помітний слід. В повісті *Мистець* наприклад, малюючи, як змінився герой повісти, що з нещодавнього бідного кріпачка тепер перемінився на достатню людину, пише Шевченко:

Оглядаючи поли свого блискучого плаща, я думав: чи ж давно це було, коли я в буденному, зялозенному халаті не смів і подумати про таке блискуче вбрання, а тепер!... Сто карбованців кидаю за якийсь плащ... Просто Овідієві метаморфози.¹¹

Так само в інших повістях з доби Шевченкового класицизму доволі часто згадується Овідієві *Метаморфози*. Наприклад у *Прогульці* пишучи про нову сукню кухні:

... я дивувався казковій метаморфозі кухні. Чи давно, думав я, бачив її, цю ж таку саму жінку, звичайніською жінкою, а тепер це фея, німфа.¹²

Там же про селянина, що вбрав фрак:

Таке кумедне перелицювання й самому Овідієві на думку не спало.¹³

Варто може підкреслити, що Шевченко, який дуже часто вживає слова *переміна*, розрізняє немов три її ступні: звичайну «переміну», незвичайну, яку часто зве «преображення» і врешті надзвичайну, казкову, яку називає здебільшого «метаморфозою» й зв'язує безпосередньо з Овідієм. Два останні цитати представляють власне таку переміну. А от звичайні переміни з цієї самої повісти:

Поки я дивувався її переміні...

... я дивувався перетворенню пустинки... ні сліду колишньої селянки...

Колишня бойова огорожа стала тепер огорожею для надбань працьовитого хлібороба. Втішна переміна!¹¹

Подібний запис знаходимо і в Журналі з 28. серпня 1857. р., де Шевченко згадує про О. Сапожнікова, що зичив йому тепле вбрання:

Бог нагородить тебе, мій добрий Сашо, за це по братерському дружнє преображення.

Це преображення охоронило поета перед зимом, що теж окреслено класичною фразою (*І сьогодні я міг би бути покараний за неухважливість до біловологого Борея*). Знову ж таки у Журналі Шев-

ченко утворив навіть окреме слово *»наметаморфозити«*: *Це пельмени так наметаморфозили*, пише він згадуючи про сон по добрій вечері.¹⁶

Про поодинокі Овідієві метаморфози, чи радше про поодинокі постаті з них, згадує Шевченко доволі часто в своїх повістях. — Коли не рахувати одним-одного порівняння героїні повісти *Наймичка* до Цедери, всі прочі, куди численніші, згадки трапляються в *Музиці* і останніх Шевченкових повістях. — В *Музиці* використав поет мотив із міту Актеона, представивши зовсім подібну сцену в своїй повісті, очевидно цілком реально, але не без покликання на героя Овідієвого міту:

Видіння мої перервав пронизливий жіночий сміх. Розплющивши очі, я побачив жваву зграю німф, що плескалися й мені хоч-не-хоч довелося відіграти ролю нескромного Актеона-пастуха. Одначе, я скоро запанував над собою та повзком заховався в кущах ліщини.¹⁷

В цій повісті вжито теж для порівняння кілька імен героїв *Метаморфоз*, м. ін. і Орфея. — Більше того рода порівнянь, чи в інший спосіб використаних Овідієвих мотивів є в *Мистці*, де згадується багато разів Сатурн, батько, що їсть власних дітей, Аполлон і Марсіяс, Кастор і Поллукс. Ще більше їх в останній Шевченковій повісті, в *Прогульці*. — І тут використано міт про Актеона, але в зовсім реальному виведенні: поет підглядає через вікно танці прекрасної Гелени з її подругами. *А все ж я трохи скидався на баламута Актеона* — додає поет.¹⁸ Там теж названа і Діяна, а далі згадується Кастор і Поллукс, Прозерпіна, Оріон і багато інших класичних постатей. Та вже найчастіше згадує Шевченко в цій повісті про Філемона і Бавкиду — подружжя Прехтелів.

Власне тодішнім настроєм поета, його задушевним мріям найбільше відповідав тоді оцей одним-один образ з *Метаморфоз*. Подружжя щастя Філемона й Бавкиди. Незалежно від тодішнього психічного наставлення, ця ще найбільш у Овідія реалістична картина мусіла попереднього припасти до впадоби Шевченкові, як модерній людині, перед усіми мітологічними поемами *Метаморфоз*. — Ясно, безмітичного закінчення. Поет часто називає згідливі й добрячі подружжя Філемоном і Бавкидою. Отже не лише Прехтелів у *Прогульці*, але теж напр. стареньких Зигмунтовських у щоденних записках.¹⁹

Супроти тих частих згадок про Філемона і Бавкиду можна з найбільшою імовірністю догадуватися, що Шевченко мав перед очима оцю класичну подружу пару, коли писав під кінець свого життя не одну поезію на ту тему, а вже зокрема оте:

Росли укупочці; зросли;
Сміялись, гратись перестали...
Неначе й справді розійшлись.
Зійшлись незабаром, побрались;
І тихо, весело пройшли,
Душею, серцем неповинні,
Аж до самої домовини...
А між людьми вони жили!

Це ж таке близьке ідеєю твору до Овідія:

Жив там старий Філемон і бабуся старенька Бавкида.
Там оселились вони, ще за літ молодих поєднавшись.
Там і постарілись, в тій таки хаті. Жили бідували,

Але на те не вважали, і вбожество їх не гнітило.
Слуг би ти в них не знайшов; їх двоє жило в господі,
Хазяйнували самі і самі ж собі вірно служили.²⁰

Ще більше пригадує останнє Шевченкове речення Овідія. Бой Філемон з Бавкидою жили серед дуже злих людей. — Мало того. Можна навіть сказати, що без Овідія годі як слід зрозуміти одню поезію, зокрема: *А між людьми вони жили*, тим більше, що в тому часі в Шевченка люди значить стільки, що „добрі люди”, яких напр. протиставить поет царям, панам, підпанкам і т. д. Щойно коли порівняти цих „людей” зі злим, зіпсутим оточенням Філемона і Бавкиди, стане ясне значіння цього слова й заразом уся незвичайність їхнього згідливого життя. З другої частини Овідієвої поеми виставив Шевченко — придержуючись свого плану трактувати тематику реально — молитву:

Подай же й нам всещедрий Боже,
Отак цвісти, отак рости,
Так одружитися і йти,
Не сварячись в тяжкій дорозі,
На той світ тихий перейти!
Не плач, не вопль, не скрегіт зуба —
Любов безвічну, сугубу
На той світ тихий принести!

Таким робом поезія *Росли укупощі* виявляється прекрасною, незвичайно оригінальною з мистецького боку поетичною транспозицією Овідієвого міту, вдержаною в рамках реального сучасного світу, з сильним чуттєвим забарвленням.

Групу романтиків, що наслідуючи Овідія, опрацьовували українські повіря про різні переми́ни замикає *Степан Руданський*, талановитий перекладач клясичної поезії. Між його баладами, є цілий цикл таких, де є мова про метаморфози. Називає їх Руданський „Змінками”. Є вони опрацьованням фолклорних матеріалів українських або чужих, але саму думку опрацьовати такий цикл міг підказати Овідій, як на те вказує й сама назва.

В другій половині XIX. ст. значіння Овідія в українському письменстві далеко не таке замітне, як у попередніх століттях. В тому часі можна говорити лише про незначні ремінісценції в творах різних авторів. Можливо, що це явище стоїть у якомусь звязку з тим, що тоді зачалася наново систематична праця над перекладами з Овідія й чимало авторів замість переробляти його, попросту перекладали його твори. Все ж треба відразу зазначити, що напр. у XX. ст. вплив Овідія знову помітно зростає, хоч кількість перекладів не маліє. — З різних переробок і наслідувань Овідія з того часу можна пригадати досить слабу перерібку В. Б. (*Золотий вік*, 1852), та більш оригінальне представлення цього мотиву в *Миколи Костомарова*: *Давнина* (1861).

Загалом міг про чотири добі (Met. I. 1) часто перекладали й переробляли в Україні. — Вже під кінець XIX. друкує *Панько Куліш* своїх *Титанів* (надруковано 1893. р. написано значно раніше), нове представлення Овідієвого міту.

Крім того можна пригадати ще сатиру *Якова Головацького* з 1887. р. п. з. „*Не-Овідові Героїдес*. Посланіє Маркіяна к своїм

просвітним інтерпретам”. В певному сенсі оця сатира закінчує давню добу пародій і травестій:

Галичо-України ви вожди, Голови тож Просвіти!
Пишу зза гроба до вас в формі Овида стихів.
Ви професори, знаєте дати ціну гексаметрам,
Тож зміркуйте ви, добрий ли мій пентаметр.²¹

Та хоч з Овідія тут поза заголовком і пентаметром остало дуже мало, всетаки цікаво, що Головацький вибрав до такого псевдопослання Маркіяна Шашкевича якраз Овідія за взір.²²

IV.

XX. століття: Неоклясики: Леся Українка. — М. Зеров і ін. неоклясики київської школи. — Упадок неоклясицизму на Наддніпрянщині. Масенко. — Наймолодші неоклясики в Галичині й на еміграції: Стефанович, Мазуренко, Ольжич, Гординський і інші. — „Ніоба” О. Кобилянської.

XX. століття знову привернуло Овідієві його давню ролю й значіння в українському письменстві. Сталося це в зв'язку з відродженням українського класицизму, названого тепер неокласицизмом.

Загально прийнято розуміти під цим окресленням творчість частини київських поетів повоєнної доби з Рильським і Зеровом на чолі. Але при тому забувають, що творчість цих авторів виросла безпосередньо з творчости їх великих попередників: Лесі Українки та Володимира Самійленка.

З огляду на те, що творчість цих обох груп поетів двох генерацій має значно більше спільного, як розходжень, куди правильніше буде — на мою думку — назвати їх усіх неоклясиками. Всі вони здебільшого опрацьовують класичні мотиви в класичній літературній формі, а коли в них і є більші різниці то вони впливають передовсім із різниці поетичних вдач. Тимто для Лесі Українки типовий драматизм, для Самійленка сатира, для Рильського лірика, для Зерова рефлексія.

Леся Українка (1871—1913) останніх кільканадцять літ своєї творчости присвятила переважно класичним темам. Були це здебільшого твори, яких сюжети взяті з класичної старовини, часом з біблії, що довший час вважалася теж класикою, або врешті такі сюжети, що часто були опрацьовувані в різних літературах і через те стали в певному розумінні „класичні”, як от проблема Дон Хуана (*Камінний Господар*).

Немов у почутті своєї великої творчої сили вибирала Леся Українка сюжети найбільш популярні, часто використовувані. Перед опрацюванням такого сюжету запопадливо досліджувала по змозі всі літературні твори, де використано такий сюжет, щоб врешті дати свій власний вияв, що звичайно замінний своєю оригінальністю. Так опрацювала Леся Українка м. ін: *Іфігенію в Тавриді* (1899) та *Ніобею* (1902).¹ Відкидаючи пізніші переробки, наблизилася Українка в опрацюванні цих сюжетів до первовзору, яким був для пізніших поетів Овідій. Зокрема *Ніобею*, написана прекрасним гексаметром, хоч і живо нагадує Овідієвий міт, є новим оригінальним представленням цієї постаті. Коли зовнішні факти є повторенням Овідієвих даних, то зовсім інше є духове обличчя Ніоби. Різниця вийшла якраз

передовсім тому, що Леся Українка шукала й вміла віднайти драматичні конфлікти. *Ніобея* Лесі Українки викликає сильне вражіння саме своїм високим драматизмом.

Крім цих двох творів можна згадати ще й *Лисову пісню*. Всупереч загальному поглядові українських літературознавців, що прийняли вважати *Лисову пісню* найвірнішим відзеркаленням українських простонародних вірувань, здається мені, що діяв тут помітний вплив Овідія. Такі повіря, які представлено в *Лисовій пісні*, властиво українському простолюду чужі. Любов русалки до чоловіка, близьке співжиття русалки з людиною, в деякій мірі навіть переміна в дерево, не згадуючи про такі мотиви, як особлива роля музики, або тип Перелесника — фавна — все те живо пригадує Овідія, як і ціла низка дрібних ремінісценцій. Залишаючи набоці первісні стимули, що дійсно впливали з українських народних вірувань пізнаних ще змалку, залишаючи на боці також можливі інші схожості, як наприклад із *Затопленим дзвоном* Г. Гавтмана, доводиться признати оці ремінісценції з Овідія, але з одним застереженням: Леся Українка зуміла в геніальний спосіб перетворити їх в дусі вірувань українського простолюддя, надати їм виключно український характер. В тому, як і в драматизмі твору — краса й сила *Лисової пісні*.

Серед молодших неокласиків, що в часах по світовій війні довели українську лірику до незвичайних вершин, зокрема один, Микола Зеров (1896) захопився Овідієм, чи краще сказати, вибрав собі його за взір, подібно як це колись зробив Т. Прокопович. Зеров, по званню професор класичної філології, як поет належить до творців александрійського типу: вчений і естет, філософ і критик, як поет шукає краси не стільки в житті, скільки в чимось далекім у часі чи просторі. З уваги на те Овідій як узір відповідав йому як не можна краще. Тимто коли Зеров видав крім низки перекладів з Овідія — збірку оригінальних поезій *Камена* (Київ 1924), надав їй типово Овідіянський вид. Все, починаючи з заголовка („Камена”, а не „Муза”), а кінчаючи останньою стрічкою, пригадує так чи інакше, своїми мотивами чи літературною фактурою Овідія. Правда є й різниці. У Зерова не має майже любовних мотивів, а найважливіше, в нього переважає рефлексійна лірика, коли Овідій радше віддавав перевагу епіці. Тому теж інакше він представляє Овідієві мотиви: усуває багато побічних епічних моментів, а на їх місце вводить рефлексію.

В своїх сонетах *Діва, Тезей* або *Хірон*, дає Зеров філософське поглиблення Овідієвим мотивам. Цікавлять його не стільки подвиги Тезея-побідника, скільки його душевні переживання по побіді. Він *закоханий в свій панцир і спис, що їм у жертву приніс свою любов і серце Аріядни* не може забути, якою великою ціною, ціною особистого щастя прийшлась йому оця перемога:

... до кінця позитих горем днів
Не міг забути він прозорих снів
Егейських хвиль і золотого Криту
І перед смертю, мов німий докір,
Все уважав седмицю білих зір
Та злототканий пояс Афродити.

Хірон цікавить його як незвичайний кентавр, що зайнявся ліку-

ванням і музикою й тим подужав у собі звірячу пристрасть кентавра. Він перенісся в інший світ — світ краси й поезії.

Овідієву *Автобіографію* (Тріст. IV. 10.) використав Зеров повнотою в своєму вірші *Елій Ламія*, про що й згадав у примітці до нього. Ламія пізнав усіх цих поетів, що їх знав і захоплювався ними Овідій, з тим, що він захопився ще й самим Овідієм:

Ще за дитинних літ бував я у Мессали.
Улюбленці камен там зорями сіяли,
Там вабили серця, там чарували нас
Вергілій і Тібулл, жалібний Вальгій, Басс,
І Галля смутна тінь. Але в моєму серці
Зосталися навек нестриманий Проперцій,
Овідій сміливий та багатомудрий Флакк.
Приязні їхньої невимушений знак
Ціную я над усі тріюмфи й консуляти...

Замикають цей Овідієвий цикл поезій дві останні, вже безпосередньо присвячені Овідієві.

В першій, п. н. *Овідій*, Зеров дає неначе образок із *Тріст-ій*, в другій п. н. *Безсмертність* мовиться про довговікову славу поета. Може варта й навести їх як найгарніший вислів — якщо можна ввести нове літературне окреслення — українського овідіанізму:

Овідій

Suppositum stellis nunquam tangentibus aequor
Ovidius *Trist.* III, 10, 4.

Братерство давніх днів! Розкішне любе гроно!
Озвися ти хоч раз до вигнанця Назона,
Старого, кволого, забутого всіма
В краю, де цілий рік негода та зіма,
Та моря тужний рев, та варвари довкола...
Убогий, дикий край! Весною бруд і холод,
У літку чорний степ... ні затишних гаїв,
Ні виноградників, ні золочених нив.
А там морози знов і небо в сивій ризі.
І от риплять вози, копита б'ють по кризі,
Вривається сармат і все руйнує вкрай
І бранців лавами вигонить за Дунай.

Безсмертність

Утештеся: не увял Овидиев венец.
Пушкин

Вінець Овідія во віки не зов'яне:
Безсмертний *Плач* його, гіркий і незрівняний,
Душні елегії, мов цвіт весняних лоз,
І чари соняшні його *Метаморфоз*.
Хай Цезар злоствує, і хай літа вигнання
Зігнуть високий стан і сивину вpletуть.
І хай гуде сармат і гети смерть несуть,
А гнівний Понт реве і горами вергає,
Народи і віки нераз іще згадають
Дзвінких його пісень легкий свавольний лад
Стогнанням ніжних альб і дзвоном серенад.

Всі поезії Зерова замітні своєю майстерністю, простим, звичайним, але разом з тим високомистецьким стилем, простотою, але разом

з тим і ясністю чуття, та глибиною рефлексії. Простотою поетичних образів, стилю й мови, простотою, що є в своїм роді совершенністю, Зеров захоплює й полонує.

Найбільший поет між неокласиками другого покоління, Максим Рильський (*1895), більш безпосередній від Зерова, тим самим і більше далекий від Овідія. Його поезія пригадує скоріше грецьку, як латинську. З Овідієвих мотивів, якщо не брати під увагу дрібних принагідних згадок, опрацював він властиво лише один: *Тезей до Аріядни*. Є це поетичний лист Тезея, який прощає ним Аріядну, свою давню любку, отже своєю формою обернуті Овідієві *Heroides*.

Третій автор цієї групи, Павло Филипович (*1891) представив у одній зі своїх поезій п. з. *З античних барельєфів* (1923) міт про створення людей через титана, придержуючись Овідієвого взору. І в нього є крім того декілька ремінісценцій з Овідія.

По 1928. р. визнано на Наддніпрянській Україні неокласицизм небажаним літературним напрямком, тимто й офіційно здержано його розвиток. З того часу разом із тим устав усякий вплив Овідія на тамошню українську поезію, хіба лише вряди-годи попадають дуже далекі відгуки Овідієвої Музи.

Мабуть останньою видатнішою спробою зв'язати Овідія з українською поезією є поетична конфронтація Овідія з новою дійсністю, з комуністичною молоддю, що її дав молодий київський поет Терень Масенко у вірші *Комсомол та Овідій* (1928).

Зате західно-українська поезія, менше зв'язана зовнішними обмеженнями, навернулася знову в бік класицизму. Є тут гурт поетів, що дуже помітно наближаються своєю літературною манерою до неокласицизму. Поруч все спокійного й зрівноваженого, класика по формі Леоніда Мосендза, навіть вибуховий Євген Маланюк, особливо останніми часами, наближується до неокласицизму, нав'язуючи українську тематику до класичних традицій й класичного поетичного вияву (збірка: *Перстень Полікрата*, Львів 1938). Таку саму дорогу перейшло й декількох поетів наймолодшого покоління, як Богдан Кравців, Юрій Косач, О. Ольжич, Галя Мазуренко, Святослав Гординський й інші. Рання творчість цих поетів радше романтична, але по кількох роках усі вони більш чи менш виразно перейшли цілковито, або хоч у деяких творах до неокласицизму. Правда, знову є велика різниця між неокласиками другого й третього вже покоління: перші шукають у класичній старовині філософської рівноваги, божеської краси, спокою, другі героїзму й сили. Цікаве з того боку порівняння якоїнебудь збірки поетів з одного й другого габору, наприклад *Камени Зерова* зі збіркою „римських ямбів” С. Гординського *Слова на каменях*.

Ровесник Маланюка й Мосендза, Олекса Стефанович, що загалом дає класично вирівняні поезії, в одному зі своїх циклів перейшов від улюбленої української старовини до класичної. Це цикл „З античних мотивів” у збірці поезій „Stephanos” I. (1939), що обіймає п'ять сонетів: I. *Сатир і Німфа*. II. *Аполон і Дафна*. III. *Золотий дощ*. IV. *Дракон і Прозерпіна*. V. *Ехо*. Вже самі заголовки вказують, що ці мотиви взято з Овідієвих *Метаморфоз*. --- Але вплив Овідія пішов тут ще далі: Стефанович вибрав виключно лю-

бовні мотиви, представивши їх так свobodно, як це робив Овідій у своїх поезіях, присвячених любовним темам. Вичувається в них немов ота — знову хотілось би сказати — класична свобода й легкість Овідієвої *Ars amandi*.

Порівнюючи ще найменш підходить до цієї характеристики останній сонет, *Ехо*, за те ж він найбільше з цілого циклю зближається до тематичного первозору, до *Метаморфоз*:

Ехо

Сирінга в ній і флейта і китара,
І рокіт лір і співів перегук,
І клич в лісах і дзвоники між лук,
В які дзвенить розсипана отара.
Навік, дзвінка, розтаяла у згук
Щоб не влучив у серце золот-лук,
Щоб утекти від ярого владара.
Даремним зов: „Де ділася ти, де?” —
Лише луна гушавами іде, —
Ніде її, жаданої, немає.
І тільки в сні тривожливо-чуткім
Його рука тремтяче обіймає
Прозорий стан, нетомлений ніким.

Авторкою, що її творчість проходить у великій мірі під знаком Овідієвих *Метаморфоз*, є Г а л я М а з у р е н к о. — Вже в першій збірці поезій *Акварелі* (Прага) опрацьовує одну »метаморфозу«. Це *Весняна омана*. Мотив можливо взятий із фольклору, але переведення пригадує живо Овідія: дівчину з-над потоку хоче вловити хлопець, але коли підплив до неї, вона перемінилася в березу. — Значно більше »метаморфоз« у дальших збірках поетеси: *Стежка* (Прага 1939) і *Вогні* (Прага 1940). У *Стежці* в циклі *Струмок сплітає коси у пишнім водограї* є далекий відгук закінчення Овідієвого міту про Филемона і Бавкиду, чи радше своєрідна парафраза і zarazом оригінальне продовження закінчення його:

Я віднесла в серці дві колони,
Дві сосни неначе б то зрослись,
Двоє недругів, як други у коханні,
Омертвілими притиснули гилками
Тай одне одному гнули вниз
Перемучену, живу корону.
Все здавалося мені, мов казка... —

Подібна ремінісценція і в поезіях *У вечері, коли на небі фіялковім...* та *До Музи*. — Найбільше Овідієвих мотивів, зокрема опрацьовань і ремінісценцій з *Метаморфоз* у збірці *Вогні*. — У поезії *Помста* дає Мазуренко інтересну з сильним ліричним насиченням транспозицію Овідієвого міту про Арахне:

... Колись то боги панували
Й закохане жило дівча,
І пряло ниточки на славу
Та й мусіло собі мовчати.
Так, ні! Із жартом до богині
Шепнуло: „Думаю, що й ти
Таку сорочку, як мій милий,
Не гідна будеш зодягти!...”

Ти хочеш знати злуоу кару?
Он там над хмизом похились!
Сильні богині тої чари, —
На павутинні перли сліз...

В цій збірці є ще кілька „метаморфоз”, опрацьованих ув Овідієвому пляні, зокрема *Метаморфоза* (Індійська легенда), що знову таки пригадує Дафне, й *Орфей та Евридика*, де в Овідієвий міт вплітає поетеса новий, психологічний мотив: здогадану відчуженість Орфея від Евридики, що викликає її розпучливий виклик за Орфеєм, а вслід за тим і катастрофу. Таким робом старий міт дістав сучасну, психологічну мотивацію. — Можна тут згадати ще й *Зустріч*, зустріч поетеси з Аполлоном, виведену в гумористичному трактуванні мітичного матеріалу, що підсилене зіставленням сучасних акцесорій із мітичною постаттю бога. — Захоплення Овідієм в Галі Мазуренко, що постійно зростає, іде в парі з таким же постійним наближенням її поетичних засобів і стилю до класики.

В Святослава Гординського (*1906), що останніми часами зовсім виразно перейшов на класичні позиції, є одна інтесна конфронтація Овідієвої дійсності з власною, поетовою, гарна й глибока, хоч потрактована з легкою іронією в відношенні до себе. Цікава вона теж і як вияв захоплення українського поета „прекрасним” латинським поетом, вдержана в настрою Зеровських дитирамбів Овідієві:

Два вірші на одну тему

I.

І так, нечисленні, ідуть години й дні.
Здається, що колись, у тьмяній давнині,
У час однаковий, прозорий і погідний,
Лежав на дні човна замислений Овідій,
Складаючи слова на вічні терези.
Отак і я тепер над плесами Краси
Гайдаюсь на човні, мов стрільці гострокутній
Між терезами днів, минулих і майбутніх.

II.

... Ні, не здуриш себе у затишші вербових віт,
Про доспілість самотніх годин даремно ти кажеш,
Бо ніколи, ніколи мій голубе, як прекрасний Овід,
Не написати тобі підручника для класичних гімназій.

В О. Ольжича є опрацьовання Овідієвого міту про *Чотири доби*. Навіть Богдан Ігор Антонич (1909—1937), типовий символіст, часами піддавався чарам Овідієвої Музи, як наприклад у своїй поетичній автобіографії, багатій у мистецькі ремінісценції з Овідієвої автобіографії, де проголосив Антонич своє поетичне „Вірую”:

Мої пісні — над рікою часу калиновий міст,
я — закоханий в житті поганин.

Крім цих творів, яких зв'язок з Овідієм доволі замітний, можна згадати ще цілу низку інших, які є лише дуже далеким відгуком творчости автора *Метаморфоз*.

Поруч таких речей, як напр. оповідання Гр. Цеглинського *Метаморфози*, що властиво лише назвою нагадують Овідія, є ще інші, в яких ремінісценції з нього є значно глибші, більш органічні. До таких творів належить передовсім повість О л ь г и К о б и л я н с ь к о ї (1865—1942) з 1911 р. *Ніоба*. Є це інтересне перенесення мітичного клясичного мотиву в сучасне реальне середовище. Сучасна Ніоба це мати багатьох дітей, з яких частина померла в ранній молодості. Решта, ті що остали при житті, терплять надмірно. Нещастя — удари долі падуть на них одне по однім, мов смертельні стріли розгніваного Аполлона й Латони на дітей мітичної Ніоби. Ці удари долі змагаються, кріпшають, мов якась неблагана неминучість. Відвернути їх не можна. Разом з дітьми терпить їх мати як мати. Надмір нещастя, що впало на діти сучасної Ніоби, що остали ще при житті, доводить її до того, що вона вважає померші діти за куди щасливіші. Оте степенування нещастя і терпінь доводить драматизм повісти до надзвичайно високого напруженья. Є це своєрідне дальше розвинення Овідієвої проблеми, згідне з духом сучасности, психологічно поглиблене й у своєму трагізмі обгрунтоване неодмінною логікою. В тому й лежить основна різниця обох творів, якщо не рахувати переміни мітичного середовища в сучасне реальне й переміни самого літературного жанру, що потягнуло за собою дальші зв'язані з тим різниці.

V.

Переклади.

Про давніші переклади творів Овідія була мова вище разом із обговоренням наслідувань тому, що переклади XVII—XVIII. ст. досить часто є на стільки свобідні, що перевести точну межу між ними й перерібками, а далі між перерібками й наслідуваннями іноді дуже важко. Тут остає зупинитися над новітніми перекладами, менше-більше з останніх 50—60 літ.

Як звичайно, так теж і українські переклади з Овідія можна б поділити на вірні, на гарні, та вкінці на вірні й гарні рівночасно.

Зачинають чергу цих перекладів такі, що їх радше можна назвати вірними, ніж гарними. Найповажніша спроба в цьому напрямі належить І в а н о в і С т е ш е н к о в і з Києва, що видав в 1893. р. у Львові під псевдонімом Іван Сердечний переклад перших вісьмох книг *Метаморфоз*. В журналі „Правда”, де цей переклад друкувався як окремий додаток, була звістка, що друга частина *Метаморфоз* появиться незабаром, але вона не вийшла друком. Отже Стешенко свій переклад скінчив й друга частина остала в рукописі. — Переклад Стешенка незвичайно дбайливий. Перекладач старався віддати дуже точно всі подробиці, що йому дійсно вдалося. Поодинокі частини перекладу можна б назвати не лише вірними й добрими, але навіть гарними. За те переклад як цілість має деякі недостачі: забагато нових штучних слів і слабка проглядність більших частин не можуть дати читачеві змогу відчутти хочби в якійсь мірі красу оригіналу. Для Овідієвих *Метаморфоз* дуже характерний незвичайний хист в'язати поодинокі мітичні деталі в велику цілість. Перекладач на жаль, не пізнав як слід цієї „коронкової” роботи латинського майстра, тимто переклад вийшов у цілому досить тяжкий. Особливо вражають ці місця, де перекладач мав зв'язати — слідом за Овідієм — два міти.

Не все відповідає теж цей переклад духові української мови, тому, що Стешенко іноді надто близько хотів віддати текст, а при тому не підбирав відповідної української стилістичної чи навіть граматичної конструкції. Перекладач хотів усе остати вірний засаді вірності, хочби треба було посвятити дещо з краси української мови. Не дивлячись на ці недостачі, була це не лише перша, але й найповажніша спроба перекласти цілі *Метаморфози*.

Поодинокі частини *Метаморфоз* перекладали менш-більш у тому часі О с и п М а к о в е й (*Орфей і Евридика*, „Зоря” 1886), та О л е н а П ч і л к а (*Кипарис*, „Зоря” 1899; *Дедаль і Ікар*, „Рідний Край” 1908). Ці переклади стоять уже доволі високо, як справді поетичні. Робили їх вже не стільки вчені, ще поети. Особливо переклади Пчілкі, може не такі уважливі при передачі поодиноких, менше замітних подробиць оригіналу, замітні своєю поетичною легкістю.

Іншою дорогою пішов Д м и т р о Н и к о л и ш и н. Як це він вияснив у вступному слові, він переконаний, що гексаметр не відповідає духові української мови й української поезії. Тому не дивлячись на те, що Ніщинський, Франко, Леся Українка й багато інших українських поетів дало прекрасні зразки гексаметру, Николишин вибрав зовсім інший поетичний метр, а саме коломийковий. Видається мені, що добір метру був зовсім невідповідний, щоб не казати — фатальний. Тому, хоч переклад має дійсно поважні мистецькі вартості, є точний і дбайливий і в міру гарний, невідповідна ритміка просто не дає змоги твір сприйняти, зокрема так, як це повинно бути при того роду мистецькому творі. Перекладач видно зовсім не рахувався з такими сильними в літературі — привичками й традиційністю. Хто раз читав поважні Овідієві міти вложені в рямці не менш поважного гексаметру в оригіналі, або в доброму перекладі, той лише з чималим зусиллям зможе нагнути до коломийкової ритміки Николишиного перекладу. Про належно глибоке й мистецьке сприйняття й пережиття твору в таких умовах важко говорити. Стільки може пошкодити невідповідна ритміка, бо сам переклад не є алий. Тимто й шкода, що критика прийняла його якось холодно й непривітно. Це мабуть було причиною, що Николишин видав лише одну частину. Появилася вона в Коломні 1922. р., як перший зшиток, за яким мали прийти дальші. Перший зшиток крім вступу подає переклад цілої першої книги та 686 рядків другої. Решта перекладу *Перемін* залишилася в рукописі.

Крім *Метаморфоз* перекладав Николишин теж інші твори Овідія, але досі не оголосив їх друком.

Окреме місце займають тут переклади І в а н а Ф р а н к а і то однаково вчасніші з 1894. р. (*Прощання і Невірному другові*), як також пізніші з 1915 р. — низка вибраних поезій з *Tristia* і *Ex Ponto* та переклад *Ibis-a*. Переклади Франка відомі зі своєї вірності і правності. Зокрема особливу увагу може викликати до себе його останній переклад, досі недрукований, названий: *П. Овідій Назон у Томіді*. Рукопис приготував Франко між 25. березня і 8. грудня 1915. р., отже в часі, коли лежав подоланий важкою недугою. Не дивлячись на те, переклад вийшов доволі гарний і незвичайно точний. Як здається, Франко вже давніше, може навіть перед кількадесяти літами, задумав цей переклад, може і зачав дещо перекладати, але взявся за остаточне викінчення щойно перед смертю, коли то опра-

цював разом з тим цілу низку творів розпочатих багато раніше, але не викінчених.

Чому Франко зупинився якраз на такій темі? Йому напевно був відомий старий переказ про Овідія на Україні. Навіть коли справлено його за новими науковими досліддами, що означили місце заслання Овідія більше на південний захід, то і це не було далеко від території, яку в тому часі заселявали предки українців. Потверджують це й студії, напр. М. Грушевського, який подає, що в часах різдва Христового українці заселявали береги Чорного моря і долішнє Подунав'я отже жили й там, де було саме в тому часі місце заслання Овідія.

В дописці на кінці рукопису подає Франко таку заввагу:

Перекладаю лише такі твори з чужих літератур, які читаючи маю вражіння, що передо мною відкривається новий світ чи то думок, чи поетичних образів, і хотів би своїми перекладами викликати таке саме вражіння в своїх читачів.

Як виходить зі вступу, зацікавила Франка особливо поема Овідія *Ibis* недосліджена ще досі повнотою. З автобіографії Овідія, зі згадок про його побут на засланні в *Tristia* і *Ex Ponto* та з *Ibis-a* створив Франко нову цілість: *П. Овідій Назон у Томіді*.

Публій Овідій Назон у Томіді Франка досі недрукований. Рукопис, 8° 49 листків, є в Архіві Франка у Львові ч. 309. Зміст того твору такий:

Вступ ст. 1—3.

I. Автобіографічна елегія. (*Tristia* IV, 10) (ст. 3—7.).

II. Місце вигнання. *Tristium liber* I. елегія 11 в. 23—34. — II, 1, 187—200. — III 4 46—52. — III 9. — III, 10. — IV 4 55—88. — *Ex Ponto* I 8 11—20. — IV 10 31—64. (ст. 7—12).

III. Овідієві пригоди на вигнанню. *Tr.* V 1 7-14, 25-40. — V 2 23-28. — *Ex Ponto* II 7 61—62. — *Tr.* III 3 1—29. — III 8 23—34. — III 11 7—14. — III 12 37—45. — IV 1 67—84, 89—102. — IV 6 39—44. — IV 8 1—4. — *Tr.* V 2 1—6. — V 5 1—16. — *Ex Ponto* I 8 8—10, (8—14), 27—60. — III 3 5—92. IV 4 11—20. (ст. 13—19).

IV. Овідієві сусіди гети й сармати. *Tr.* III 2 1—2, 17—30. — III 3 61—64. — III 4 1—8. — III 14 41—48. — IV 6 45—48, 73—74, 65—70. — IV 7 9—20, 47—58. — V 10 15—44. — V 12 53—64. — *Ex Ponto* I 2 14—28. — I 4 1—10. — Г 5 41—44, 57—74. — II 1 63—66. — II 7 31—32. — III 2 37—100. — IV 6 5—18. — IV 7 (ціла елегія) — IV 9 73—80, 89—104. — IV 13 17—40. (ст. 20—30).

V. Поетова пімста — поема *Ibis*. *Tr.* III 11 1—4, 5—8. — IV елегія про його ворога. — *Ibis* (Зміст поеми: I. Експозиція. II. Генеральна молитва. III. Поет-жрець. IV. Карн за життя й по смерті. V. Його вродження. VI. Приклади давніх мук. VII. Приклади зрад і страшних смертей. VIII. Приклади вбожества та чоловікожирства. IX. Приклади різнородних страшних смертей. X. Приклади смерті від звірів або різних предметів). (ст. 39—46).

VI. Уваги про сю поему. (ст. 46—49).

Як це виходить уже з самого змісту, з поодиноких фрагментів, вибраних з різних творів Овідія, писаних підчас заслання, створив Франко нову цілість, що обмежується стисло до самого заслання поета, відкидаючи спогади про минуле життя й тужливі виливи за Батьківщиною. Таким робом із типово ліричних *Ex Ponto* і *Tristia* повстав новий твір, радше епічно-описовий. Так збудовану цілість кінчить переклад *Ibis-a* Цю поему називає Франко „помстою поета”.

Попереджують її у Франка переклади нечисленних зрештою і неясних натяків із *Tristia* про причини заслання, чи то натяків, що могли б кинути де що світла на ці причини та на генезу *Ibis-a* що з тим власне тісно в'яжуться. — Переклади переплітає Франко своїми поясненнями і заввагами. Бути може, що так подумана поетична цілість була би краща, якби й найнеобхідніші завваги, що мають на меті зв'язати поодинокі уривки в одне суцільне ціле, були подані теж у поетичному вияві. Тоді вони краще в'язалися б з уривками Овідія й творили б справді суцільну поетичну автобіографію. — Є це, очевидна річ, справа особистого погляду. Франко остав тут вірний своїм науковим засадам, тим то і цей переклад зберегає за собою повну наукову вартість, хоч може де що й тратить на поетичній експресії як цілість.

Як зразок перекладу подаю два фрагменти, що як і цілий рукопис, досі не були друковані:

Назон уже не новий обиватель томідського краю
Шле тобі діло отсе з гетьських (чужих) берегів.
Як маеш час, то прийми, Бруте, в гості мандрівця з чужини
І заховай його десь, щоб і не бачив ніхто.
Адже не вільно мабуть їм в публичні будівлі входити
Щоб ім'я автора їх там не заперло їм вхід (ст. 23) .

І другий уривок, переклад відомого Овідієвого визнання про те, що він пише вірші місцевою мовою:

І не годиться тобі дивуватися, коли мої вірші
Кепські, пишу бо їх я майже як гетьський поет.
Сором сказати! Написав я книжчину на гетьській вже мові,
Розміром нашим слова варварські я уложив.
Погратулой мені! Я мав успіх і серед некультурних
Гетів почав я собі славу співця здобувати.
А запитаєш про що? Ні про що, лиш про Цезаря слово.
Новости співу мого божество його помогло.

Зовсім протилежною дорогою пішов син великого поета, Тарас Франко (*1889), що видав кілька книжечок перекладів латинських авторів на українську мову, між якими знатне місце займають переклади з Овідія. У передньому слові до одної збірки повторює Т. Франко відомий афоризм про переклад, що є подібний до жінки: якщо вірний, то негарний, коли ж гарний то невірний. Ідучи за тим, він свідомо вибирає цей другий спосіб перекладати. Його переклади, зокрема з Овідія (1918) не є вірні. Перекладач іноді обмежується лише до того, що зберегає головну думку оригіналу й деякі поетичні образи, все інше намагається він свідомо змодернізувати. Позатим і ритміка, і будови строфи, і, очевидно, рими — все те у Франка радше сучасне, як Овідієве. Але що він перекладає лише любовну лірику (*Amores, Ars amatoria*), можна куди легше погодитися на того роду зміни, як напр. при перекладах *Метаморфоз*. Іноді навіть вдається перекладачеві дібрати якусь коломийкову, чи подібну ритміку, що видимо добре достроюється до ходу думок і складу поетичних образів оригіналу. З того боку до найкращих перекладів з Овідія належать його *Любовні примхи*. Але поза тим переклади Т. Франка не є дуже гарні, зокрема тому, що він не надто висилується шукати за гарними поетичними образами, які часом ще обезцінені простацькими словами, та й дотепи його не все вдалі.

Остає ще обговорити переклади Миколи Зерова (*1896), цього великого ентузіаста Овідієвої музи. Його переклади є і незвичайно вірні і справді гарні. Зеров, непересічний поет, знаменитий знавець тайн клясичної поезики і стилю, учений філолог і разом дуже добрий знавець української мови міг дати і дійсно дав переклади, що стоять на найвищому рівні. Вміє він не лише віддати кожну думку і кожен образ оригіналу в гарному українському вияві. не лише володіє він знаменито технікою вірша і поетичною фактурою, але потрапить теж вчутися в оці іноді такі дрібні деталі, що зникають перед очима звичайного сприймача поезій, а які щойно в сумі дають і правдиву красу оригіналу, і — коли йде про поезії Овідія зокрема — їх передвіковий запах, чи патину, словом усе те, що вказує на їх старовинність, на зовсім інше середовище, в якому вони повстали, на таку іншу від сьогоднішньої психічну поставу поета, але й разом є таке життєве, свіже, що майже з цією самою силою промовляє до душі сучасного читача, як колись промовляло до римлянина.

Зеров помістив свій перший переклад з Овідія в *Антології римської поезії* (Київ 1920), а саме *На смерть Тібулла*. (*Amores* III, 9). Дальші переклади оголосив у своїй збірці овідіянських поезій *Камена* (Київ 1924): (*Tristia*, IV, 10), а саме: *Філемон і Бавкида* (*Metam.* VII. 611—724) і *Життя поетове*. Крім того в хрестоматії проф. О. І. Білецького: *Антична література*. Зразки старогрецької та римської художньої літератури, (Київ 1938) надруковано безіменно серед інших перекладів з Овідія такі переклади Зерова: *На смерть Тібулла*, *Життя поета*, *Сотворення світу*, *Чотири покоління людські*, *Гіганти*, *Лікаон*, *Потоп*, *Девкаліон і Пірра*, *Смерть Фаєтона*, *Пірон і Тізба*, *Філемон і Бавкида*, і *Апотеоза Цезаря*. (*Met.*). З уваги на те, що антологія друкувалася тоді, коли Зеров був на засланні, ані в тексті, ані в передмові не зазначено, хто є перекладачем цих уривків. Що одначе належать вони перу Зерова, можна усталити вже хочби на основі раніш друкованих уривків. Крім того між рукописами Зерова, що є у Львові, є переклад *Сотворення світу*.

Як зразок оцих останніх перекладів Зерова подаю останні рядки з *Апотеози Цезаря*:

Так довершив я свій труд. Ні Юпітера гнів громоносний,
Ні неблагане залізо, ні давність його не зруйнують.
Хоч і надійде той день, що тільки над тілом владає,
І покладе непомітному край існуванню моєму, —
Кращим природи моєї первістком над зорі долину,
Тут же наймення своє залишу незабутнє. І всюди,
Де неоглядна земля покоряється Римській державі,
Житиму я у людей на устах і, коли непомильне
Передчування співця, — у безсмертній зростатиму славі.

В перекладах Зерова з Овідія і з інших латинських поетів техніка і краса українського перекладу дійшли — принайменше для наших часів — до свого найвищого апогею.

Як дуже посунув Зеров техніку українського перекладу вперед, виходить ясно з зіставлення двох однакових уривків з Овідія. Подаю тут два переклади *Tristia*, IV, 10, перший Івана Франка, до часів Зерова найкращого українського перекладача з Овідія і той сам

уринок у перекладі Зерова. Переклад Франка взятий з рукопису П. Овідій Назон у Томіді, друкується вперше.

І. Франко: *Автобіографічна елегія.*

Чтив я й приятелем став (майже всіх) тогочасних поетів,
Кожний великий талант богом здавався мені.
Часто про птахів своїх читував мені старший літамі
Мацер, що шкодить змя, зілля яке помага.
Часто зі своїх *Огнів* звик мені був читати Проперцій
Правом шляхетства (святим) близький і рідний мені.
Понтік *Героєм* своїм, Басс ямбами своїми славний,
Любими мого життя товаришами були.
Слух мій до себе теж тяг в розмірах різнородний Горацій,
З ліри вливаючи вчені нівонські пісні.
Бачив Вергілія лиш я, а Тібуллеві доля нещасна
Не дала часу прожити в дружній зі мною любові.
Сей після тебе помер, Галлю, згас після нього Проперцій,
Що до часу вродження був я четвертий по вас.
Як старших я почитав, так мене поважали молодші,
Вчасно в широкіх кругах знали всі Музу мою.

(1915)

М. Зеров: *Життя поетове.*

Як шанував, як любив я прославлених Римом поетів!
В кожнім улюбленці муз бога я серцем вчував.
Слухав я Макра старого читання поему про *Птахів*
Та про отрутих гадюк, та про цілюще зело.
Часто Проперцій мені довіряв свою сповідь огню
Щира й правдива приятель нас сполучала обох.
Бас знаменитий сатирою, славний гексаметром Понтік,
† Спільники любі були тих товариських зібрань.
І незрівняний Горацій втішав нас багатством мелодій
Пісні химерно-тонкій рідну навчивши струну.
Тільки на образ Вергілія знав я, і смерть передчасна
Увирвала з мого життя дружбу, Тибулле, твою.
Галле, він твій спадкоємець, його спадкоємець Проперцій,
Я в тому колі з'явивсь вже як четвертий співець.

(1924)

З дрібніших перекладів і переспівів можна згадати ще хіба гарний переспів О с и п а Т у р я н с ь к о г о *Ехо* (*Метам.* III. 358 і сл.), поміщений в його повісті *Син землі* I. (Львів 1933).

Останніми часами переклали Овідія С в я т о с л а в Г о р д и н с к и й (*Fasti* і *Metamorphoses*) та Ю. М у ш а к. Вільні переспіви деяких уривків з *Метаморфоз* виготував Ю р а Ш к р у м е л я к, та вони досі остали в рукописі.

Такий був — у неповному представленні — вплив Овідієвої Музи на українську поезію впродовж кількох століть. Вимагає він — попри доповнення, які можна б провести на основі архівних дослідів зокрема в Києві — ще й зіставлення з помітно більшим впливом Вергілія і Горація. Зацікавлення цими двома поетами в українській поезії останніх чотирьох століть було таке велике, що усувало на дальший план інших римських поетів, в тому числі й Овідія, хоч без сумніву займає він тут по них перше місце.

ПРИМІТКИ

Перший нарис цієї розвідки друкувався спершу в перекладі на польську мову (*Eugeniusz Julian Peleńskij: Ovidius w literaturze ukraińskiej. „Przegląd Klasyczny“* Львів, 1937. III. 9—10, ст. 687—710 і окрема відбитка: Львів 1938. Рецензії: *Ю. Митшак*, „Дзвони” Львів 1938, 1—2, 74—5. *Т. Пачовський*, „Сьогодні і Минувле” Львів 1939, I. 83). Нова редакція, що її тут подаю, значно поширена і основно перероблена.

ДО I. РОЗДІЛУ

¹ Найважливіша література предмету така:

Іван Франко: Відгуки грецької і латинської літератури в українським письменстві від найдавніших часів аж по кінець XVIII. ст. „Стара Україна”, Львів 1925, I—II., 10—15. ст. — Франко займається лише візантійською та середньовічною літературами, без класичних.

Ярослав Гординський: Італія й Україна. „Збірник заходознавства” т. II. Харків—Київ 1930 і окрема відбитка. — Про вплив римської літератури коротко на ст. 45—49.

Д-р Євген Грицак: Гораций в українській літературі. „Наша Культура” Варшава 1936, кн. 6. і 8—9, і окрема відбитка. — Скорочено: *Horacy w literaturze ukraińskiej. „Przegląd Klasyczny“*. Львів 1937. II., 5—7, ст. 377—80. — Автор обмежується лише до XIX—XX. ст.

Токстист Пачовський: Класичні традиції в українському письменстві перед Котляревським. „Слово”, Львів 1938. ч. 4. ст. 129—146 і окрема відбитка. — Найповніша праця за XVII—XVIII. ст.

Дмитро Чижевський: Український літературний барок. Нариси. Частина перша. „Праці Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі”. Прага, 1941. т. III., ст. 41—108. Частина друга, тамже, 1942, т. IV. ст. 145—210. і окремі відбитки. — Є це лише перші частини інтересної студії, в яких одначе покищо небагато про безпосередній вплив класичних літератур.

Бібліографію перекладів і наслідувань та деяких студій подає:

Іван Калинович: Покажчик до римської літератури; в книзі *Т. Франко*: Нарис історії римської літератури. Львів 1921 ст. 196—214. — Про Овідія ст. 202—203.

² *Михайло Грушевський*: Історія української літератури, т. II. Відень—Київ 1921, ст. 35—36.

³ *Пачовський*, названа праця ст. 131.

⁴ *Захарія Копистенський*: У передмові до „Бесѣдъ на 14 посланій апостола Павла”. Київ 1623. (Порівняй: *С. Єфремов*, Історія українського письменства, т. I. Київ—Ляйпциг 1924, ст. 153—4).

⁵ *G. Przychocki; Grób Owidiusza w Polsce. „Prace Towarzystwa Naukowego Warszawskiego”. Seria I. Nr 8 Warszawa 1920.*

Іван Кривецький: Овідій на Україні „Нова Зоря”, Львів 1929. ч. 93 і 95. — В статті подана теж бібліографія питання.

⁶ *Maciej Strzykowski: Kronika. Wyd. M. Malinowski. Warszawa 1846* с. 104 („pisał sławiańskim językiem, albo ruskim wiersze, bo go była ku temu wdzięczność mowy przywiodła, iż się jej nauczył doskonale”).

⁷ *Мелетій Смотрицький*: Граматики словенскія правильнос синтагма. Євє 1619. (У виданні з 1771. р. л. 239).

⁸ Етимологія цього слова досі не вяснена. Проф. *З. Штібер* пробував вяснити полібну назву, а саме „Обідова”, що часто трапляється на словацькій і польській мовній території при помочі українського слова „обиди”. („Lud Słowiański”, III. Краків 1934, с. 243). Як здається польсько-словацька „Обідова” є того самого етимологічного походження, що українське „Овидова”. Одначе вже сама за-

міна б: в вказує що праджерело цих слів не могло бути слов'янське. Тому теж важко признати вияснення проф. Штібера за правильне. Дещо світла могла б кинути на цю справу географія місцевостей, що називаються О в и д о в а - О б і д о в а. Крім одної назви біля Пінська на Поліссю, всі інші є зв'язані з долішнім Подністров'ям та Карпатами від Серету аж по Моравію. Був це шлях мандрівок багатьох лако-іранських племен.

⁹ Софрон Витвицький: „Rys historyczny o Huculach“ Львів 1863, ст. 94.

¹⁰ Голубев, С. Т.: Київській митр. Петро Могила и его сподвижники. Київ 1883. т. I. Приложення с. 169.

¹¹ Архив Юго-Западной Россіи ч. I. т. XII. с. 7.

¹² Свенцицкій, Іларіон: Опись Музея Ставропигійского Института. Львів 1908, с. 86.

¹³ Петров, Н.: Акты і документи относящіеся к исторіи Киевской Духовной Академіи. Київ 1907, от. II. т. 4. с. 354, 440, 443 і ін. (Catalogus librorum bibliothecae Academiae Kioviensis) — ¹⁴ Петров, названа праця, от. II, т. 4. с. 214.

¹⁵ Петров, названа праця, от. II, т. 4. с. 14 — т. 3. с. 391, 408, 410, (бібліотека Бантиш-Каменського), от. III. т. 2. с. 548, 553, 556, і ін.

¹⁶ К. Харламович: Западно-русскія православныя школы XVI и XVII вѣка. Казань 1898, с. 307.

¹⁷ Шляпкин, I. A.: Исторія русской литературы. (Юго-западная Русь XVI—XVIII, в.), ч. II. Петербург 1911, ст. 283.

¹⁸ Петров, названа праця, II. 2. ст. 318. —

¹⁹ Видав друком щоїно 1746. р. Георгій Кониський. Оцінку й опис дали Н. Петров (Очерки из исторіи украинської літератури XVII—XVIII. в. Київ 1911. с. 206—211), В. Резанов (Из исторіи русской драми, Москва 1910, с. 26—33) та П. Морозов (Геофан. Прокопович. (Петербург 1880, с. 97—99).

²⁰ Петров, названа праця, III. 2. с. 281—2. — ²¹ Тамже, III. 1. 391. — ²² Тамже, III. 1, с. 655.

ДО II. РОЗДІЛУ

¹ Пор. видання „Граматики“ з 1721. р. с. 239—252.

² Передрук у Тигова „Матеріали для історії книжної справи на Україні в XVI—XVIII. вв. Київ 1924, ст. 296. (цілість ст. 291—305). Наслідкування Овідієвих „Метаморфоз“. (Metamorph. XI 23 sq.).

³ Подаю за С. Єфремовом: Історія українського письменства, Ляйпціг 1924, I. ст. 164—5.

⁴ І. Радивилівський: Небо новое. Київ, 1665, картка 52. — Це переклад Овідієвого: *Ex Ponto*, III. 2. (Передрук у Пачовського, названа праця ст. 134).

⁵ Передрук у Пачовського, названа праця ст. 135.

⁶ И. Шляпкин: Св. Димитрій Ростовскій и его время. СПб. 1891, с. 335. — ⁷ Тамже, с. 264.

⁸ Сочиненія св. Димитрія митр. Ростовскаго. т. IV. Київ 1901, ст. 459—481. — Пор. Шляпкин, назв. праця, ст. 424.

⁹ Шляпкин, назв. праця, ст. 444. — ¹⁰ Тамже, ст. 407.

¹¹ А. И. Соболевскій: Переводная литература московской Руси XIV—XVII. в. Петербург 1903, ст. 183. — Неясно, чому акад. Соболевський, знаменитий знавець справи, міг припустити, що в Ростові знайшлося аж трьох перекладачів Овідія, коли сам замічує, що цей переклад з латинської поезії є одинокий на Московщині, отже і виїмковий.

¹² Д-р Т. Пачовський: У згадуваній вже розвідці „Клясичні традиції в українськїм письменстві перед Котляревським“ („Слово“ ч. 4. 1938, с. 136 і окремо) оспорує мій здогад про Тупталенкове авторство: „Погляд Пеленського не дуже тривкий, бо в ростовській школі заложеної Тупталенком, був учителем латинської мови українець, Іван Мольцевич, який міг переложити »Метаморфози« Овідія і дати цей рукописний переклад ростовському митрополитові Дмитрові до коректи. За цим власне промовляла б заввага, що книга »Метаморфоз« з Тупталенкової бібліотеки була »не прочтена не исправлена«. Інакше тієї нотатки хіба не можна зрозуміти“. — Ці міркування мене не переконують, бо те, що був українець учи-

тель латинської мови в ростовській школі, хіба ще не доказує, що він, а не Тупталенко, був перекладачем. Те, що писарів було трьох, чи більше, може вказувати, що автором був радше митрополит, який мав цих писарів, а не звичайний учитель. Нотатку про несправленість тексту легко зрозуміти — її ж не робив Тупталенко, а хтось другий — один з писарів, що підготував рукопис для архієпископа для дальшої праці. Впрочім для мене найважливіше, що перекладачем міг бути в тому часі в Ростові лише українець, що переклад є надбанням української культури, а це мусить потвердити хіба й д-р Пачовський.

¹³ П. Морозовъ: Теофан Прокоповичъ как писатель. СПб 1880.

¹⁴ Є. Ю. Пеленський: Забутий жанр. Нарис розвитку української літературної пародії. Львів 1934. ст. 5—9.

¹⁵ О. Грузинский: Elegia Alexij Теофана Прокоповича. „Записки Наукового Товариства в Києві”. т. IV. Київ 1909. ст. 20—40.

¹⁶ Тексти Овідія подаються за виданнями XVII ст.

¹⁷ Цей вірш подав уперше Петров („Очерки изъ истории украинской литературы XVIII. вѣка”. Київ 1880, ст. 17). Він називає це перекладом з Овідія, про що слушно замітив Др Пачовський, що „вже хочби поверховний розгляд Прокоповичевого вірша вказує, що це тільки стилістичне наслідування Овідія” (Названа праця, ст. 138).

¹⁸ Петров: Акти і документи... II. 1, 2, ст. 429—430.

В. Аскоченский: Киевъ съ древнѣйшимъ его училищемъ Академією. Київ 1869. ст. 200—202.

¹⁹ Гр. Сковорода: Сочиненія. Харків, 1894.

Д. Чижевський: Філософія Г. С. Сковороди. Варшава 1934, ст. 105.

²⁰ Гр. Сковорода: Сочиненія, Харків 1894. ст. 290.

²¹ „Червоний Шлях” 1924, 3. ст. 93.

²² Д. Багалій: Український мандрований філософ Гр Сковорода. Київ 1926, ст. 272.

²³ П. Овідія Насона печальних книг V. Буда 1818. — P. Ovidius Naso: Tristium lib. V. per A. Mrasowits.

П. Овідія Насона посланій от Понта книги IV. Буда 1818. P. Ovidius Naso Epistolarum ex Ponto lib. IV.

ДО III. РОЗДІЛУ

¹ Поема Горпинида видана друком щойно по смерті автора, в Києві 1871 року.

² Н. Петров: Очерки истории украинской литературы XIX. ст. Київ 1884, ст. 74.

³ Уступ про вплив Овідія на Шевченка передруковую — для повноти огляду — без змін в моєй праці Шевченко-клясик, Львів—Краків 1942, ст. 25—27 і 117—120.

⁴ „Повне видання творів” Тараса Шевченка, Ляйпціг 1919, т. I., ст. 36.

⁵ О. Білецький: Шевченко і світова література; в кн. „Пам’яті Т. Г. Шевченка” Київ 1939, Академія Наук, ст. 214. Те саме російською мовою: Шевченко и мировая литература, „Наукові Записки” Харківського Державного Педагогічного Інституту т. II, Харків 1939, ст. 7—24.

⁶ „Повне видання творів” Тараса Шевченка, Варшава—Львів т. XI. ст. 95. — ⁷ Тамже ст. 103. — ⁸ Тамже ст. 130. — ⁹ Тамже, т. X. ст. 21.

¹⁰ Пор. спомини Андрія О. Ананьєва, записані його сином Олександром: Кажучи про Ново-Петрівську фортецю, він (Шевченко) між іншими зауважив, що скифи, що серед них, на берегах Дунаю добував віку Овідій Назон, були дикі варвари, але не піяниці, а ті, що його оточували, були і то і друге”. („Україна”, Київ 1930, кн. 40 ст. 109). До речі, це місце зі споминів надто буквально пригадує Шевченків лист до Осипова.

¹¹ „Повне видання творів” Тараса Шевченка. Варшава—Львів, т. VII. ст. 91.—

¹² IX. 213. — ¹³ IX. 248. — ¹⁴ IX. 211, 252, 234. — ¹⁵ X. 121. — ¹⁶ X. 67. —

¹⁷ VIII. 55. — ¹⁸ IX. 243. — ¹⁹ IX. 284, 303, 304; X. 40, 44, 67, 72.

²⁰ Переклад М. Зерова, „Камена” Київ 1920.

²¹ К. Студинський: Псевдопосланіє Маркіяна Шашкевича. „Записки” Наукового Т-ва ім. Шевченка у Львові т. 153, 1935 ст. 199—207.

²² Можна догадуватися на тій основі, що Овідій був досить близький для творця „Русалки Дністрової”. М. ін. як подає протокол одної з ревізій, що їх перевели в Духовній Семинарії у Львові 1836 р., знайдено між книжками тодішніх питомців кружка Маркіяна Шашкевича „Fragmentum librii Ovidi Nasonis de amore” (К. Студинський: Львівська Духовна Семинарія в часах Маркіяна Шашкевича Львів 1916, ст. СХХІІ і 168).

ДО IV. РОЗДІЛУ.

¹ В *Przegląd-i Klasyczn-im* (1935 ст. 554) була згадка про те, що проф. Євфемій Думанській скомпонував музику до деяких творів Овідія (Met. I. 89 сл., Trist IV. 10 сл.), оперту на мотивах українських народніх пісень Поділля і Волині.

УКРАЇНСЬКІ OVIDIANA

Поданий нижче покажчик українських Овідіян, з уваги на час і місце складання, не претендує на вичерпність, це радше матеріали до бібліографії.

В покажчику не узглянено шкільних

препарацій. Так само поминуто чимало статей українців про Овідія друкваних у чужих журналах.

Матеріал упорядковано в межах поодиноких розділів в часовому порядку.

I. ПЕРЕКЛАДИ

Amores, Ars amatoria, Remedia amoris

Франко, Іван: Прощанє. Елегія Публія Овідія I, 3. В книжці: Д-р К. Лучаковський: Взори поезії і прози. Львів 1894, ст. 169—172.

Передрук: Іван Франко, „Твори” т. XXVII З чужих літератур. Лірика. Харків 1929 ст. 43—48 і в слід. виданні „Творів”.

Франко, Тарас: Збиточний Амор. Переспіви Тараса Франка. Львів 1918. Овідій ст. 49—71:

- Побідний Амор, ст. 53—5.
- Воєнні і любовні діла, ст. 55—7.
- Широке серце, ст. 57—9.
- Ненаситна любов, ст. 59—61.
- Заборонсний овоч, ст. 61—62.
- Любовні примхи, ст. 62—3.
- Любовна штука. Засьпів, 65.
- Стережена коханка, ст. 63—65.
- Дешукати дівчат, ст. 66—8.
- Як подобатися дівчині, ст. 68—71.

Зеров, Микола: На смерть Тибулла. (III. 9) „Антологія римської поезії”, Київ 1920, ст. 40—41.

Передруки: На смерть Тибулла. Проф. О. І. Білецький, Антична література. Зразки старогрецької та римської художньої літератури. Упорядкував... Київ 1938. Овідій, ст. 399—433.

Микола Зеров: „Камена”, Львів 1943, ст. 84—5.

Кохання (I. 1 і I. 9) в кн. О. І. Білецький, „Антична Література”, Київ 1938, ст. 400—1.

Metamorphoses

Козицький, Григорій: Овідієви Превращения св латинскаго. Санкт-Петербургъ 1772.

[Штещенко Іван]: Мста морфози Овідія Назона. Українсько-руський переклад Івана Сердешного. У Львові 1893, 8°, 144+IX+3. ст.

Відбитка з „Правди”.

Передруки: Ніоба. З Метаморфоз Овідія VI, 146—312; в кн. К. Лучаковський: „Взори поезії і прози”, Львів 1894, ст. 213—217.

Арахна. В підручнику: Маріян Голіас і Іван Смерка: Res publica Romana. Підручник до науки латинської мови для IV. кл. заг. осв. гімназій, для шкіл з укр. мовою навчання, приладив Др Іван Любомирович. Львів 1936.

Николишин Дмитро: Переміни. (Метаморфози). З латинської мови перерішував... Коломня 1927, VIII+48. ст. (Том I, Зшиток I: кн. I і II 1—686). „Загальна Книгозбірня” ч. 21.

Більше не вийшло.

Передрук: Чотири доби. В кн. Маріян Голіас і Іван Смерка: Res publica Romana Підручник до науки латинської мови для IV кл. заг. осв. гімназій. Львів 1936.

[Маковей Осип]: Орфей і Евридика, пер. М-ей. „Зоря”. Львів 1886, ч. 4, ст. 59—60.

Пчілка Олена: Кипарис. Фрагмент. „Зоря”, Львів 1889, ч. 14, ст. 14.

— Дедаль і Ікар. „Молода Україна”, Київ 1908, ч. 9, ст. 19—22.

Драгоманів, Михайло: Думки про старі доби, або віки. В кн. „Рай і поступ”, Львів 1899, ст. 3—9.

[Скорочений переклад нев'язаною мовою].

Дикий, Володимир: Про чотири доби людського рода. (З Перемін, кн. I). „Молодіж”. Тернопіль 1905, ст. 82—84.

Зеров, Микола: Філемон і Бавкида (VIII, 611—724) „Камена”, Київ 1924, ст. 49—53.

Передруки: в кн. *О. І. Білецький:* „Антична література”, Київ 1938. [Безіменно].

„Камена”, Львів 1943, ст. 94—98.

Зеров, Микола: Створення світу (I, 5—88). „Камена”, Львів 1943, ст. 89—92.

[Безіменно надруковано в кн.]: *О. І. Білецький,* „Антична література” Київ 1938.

— Чотири людські покоління (I, 89—150), „Камсна”, Львів 1943, ст. 92—94.

[Безіменно в кн.]: *О. І. Білецький,* „Антична література”, Київ 1938.

— Гіганти. (I, 151—162). „Камсна”, Львів 1943, ст. 94.

[Безіменно в кн.]: *О. І. Білецький,* „Антична література”, Київ 1938.

[—] Лікаон, в кн. *О. І. Білецький,* „Антична література”, Київ 1938. [Безіменно].

[—] Потоп. Там же.

[—] Девкаліон та Пірра. Там же.

[—] Смерть Фаетона. Там же.

[—] Пірам і Тізба. Там же.

[—] Апотеоз Цезаря. В кн. *О. Білецький* „Антична література”. Київ 1938.

Гординський, Святослав: Орфей і Еврідіка; в кн. *Маріян Голяс і Іван Смерека:* „Res publica Romana”, Львів 1936.

Свідзінський В.: Сонців палац. (Метаморфози кн. II, 1—18). В кн. „Поезії”, Львів 1940.

Fasti

Сковорода, Григорій Савич: Похвала астрономії (Ex Ovid. Fast.) „Сочинення”, Харків 1894, ст. 290. [Переклад з к. XVIII. ст.].

Передруки в дальших виданнях творів Сковороди і в ст. *Т. Пачовського* „Слово”, 4, Львів 1938, ст. 142.

Гординський, Святослав: Здобуття Габіїв (Calend. 687—710); В кн. *Маріян Голяс і Іван Смерека:* „Res publica Romana” Львів 1936.

Tristia. Epistulae ex Ponto.

Галятовський, Іван: Въръ тому, що я мовлю... в кн. „Небо Новое”, Київ 1665, ст. 134.

Передрук: „Слово”, кн. 4, Львів 1938, ст. 134.

[*Мрозович А.*]: П. Овідія Насона печальних книги V. P. Ovidius Naso: Tristia lib. V. illustrati per A. Mrasovits. Буда 1818.

[*Мрозович А.*]: П. Овідія Насона посланій от Понта книги IV. P. Ovidius Naso: Epistolarum ex Ponto lib. V. illustrati per A. Mrasovits Буда 1818

Багато уривків надруковано в кн. „Руководство къ славенскому краснорічю во употребленіе любителей славенского языка”. Буда 1794, 2-е вид. 1821.

Франко, Іван: Невірному другові. (Ex Ponto IV. 3) в кн. *К. Луцкавський.* „Взори поезії і прози”, Львів 1894, ст. 183—5.

Передрук: *І. Франко,* „Твори” т. XXVII, Харків 1929, ст. 39—42 і в слід. виданні.

Франко, Іван: Остання ніч у Римі (Tr. I, II). В кн. *Маріян Голяс і Іван Смерека:* „Res publica Romana”. Львів 1936.

Франко, Іван: Автобіографічна елегія (Tristia IV, 10), в ст. *Є. Ю. Пеленський,* Ovidius w literaturze ukraińskiej „Przegląd Klasyczny” Львів 1937. 9—10 ст. 710 і окр. відбитка.

Зеров, Микола: Життя постове (Tristia IV 10). „Камена”, Київ 1924, ст. 54—9.

Передруки в ст. *Є. Ю. Пеленський,* Ovidius w literaturze ukraińskiej „Przegląd Klasyczny” Львів 1937. III, 9—19, ст. 710 і окр. відбитка: Львів 1928.

О. І. Білецький: Життя поета. „Антична література”. Київ 1938.

М. Зеров: „Камена”, Львів 1943, ст. 85—89.

Прощання. (I, 3). В кн. *О. І. Білецький,* „Антична література”, Київ 1938. [Без підп.].

Зима на чужині. В кн. *О. І. Білецький,* „Антична література”, Київ 1938. [Без підп.].

Невірному другові. В кн. *О. І. Білецький,* „Антична література”, Київ 1938. [Без підп.].

II. НАСЛІДУВАННЯ І ПЕРЕРІВКИ

Климович, Василь: Музика цвѣтъ весел'я... в кн. „Евхарістеріон”, Київ 1632.

Передрук: *М. Титов:* Матеріяли для історії книжної справи на Україні в XVI—XVIII. вв. Київ 1924, ст. 296.

[*Прокопович, Теофан:*] Elegia, in quae divius Alexius sui exilii seriem morrat В книжці: Locutiones illustrissimae et reverentissimae. *Theofanis Prokopovicis,* quae praeter una [!] narrationem jam

orationes jam poemata jam epistolas in se comprehendunt nun primum in unum corpus collectae et in publicum lucem edita. Vratislaviae 1743, et 135-9.

Передруки: Exemplum elegans Illustr. Authoris Theofanis qui descripsit exilium divi Alexii eo modo, quo Ovidius exilium suum libro 1-mo elegia 3-tia Tristium. В книжці: Praecepta de arte poetica, 1746. ст. 30—33.

Elegia, in qua Divius Alexius spontanei sui exilii seriem narrat. „Записки Українського Наукового Товариства”, т. IV, Київ 1, ст. 24—7.

Прокопович, Теофан: Когда плугомъ по небѣ бразды водить стануть... в кн. Н. Петров: Очерки изъ истории украинской литературы XVIII. в. Київ 1880, ст. 17.

Передрук в ст. I. Пачовського, „Слово”, 4, Львів 1938.

Сковорода Григорій: In lucem me poste parens... в кн. Д. Багалій: „Український мандрований філософ Сковорода”. Київ 1926, ст. 272.

Білецький-Носенко, Павло: Горпинида, або піврана Прозерпина. Київ 1871.

Передрук (скороч.) в кн. М. Плевако, „Хрестоматія нової української літератури”. Київ 1926, т. I, ст. 102—4.

Думитрашко, Костянтин: І в дома і в гостях. В кн. „Бандура”. Думки і пісні. Київ 1858.

Корсун, Олександр: Українськ повіря „Сніп”. Харків 1841.

Передруки уривків: „Українська Муза”, Київ 1908. М. Плевако: Хрестоматія нової української літератури. Київ 1926, т. I, ст. 139—40.

Александрів, Семен: Вовкулака. „Южний-русскій Сборникъ” А. Метлинського. Харків 1848.

Передруки уривків: „Українська Муза”, Київ 1908. М. Плевако: Хрестоматія... т. I. ст. 114—20.

Б., В.: Золотий вік, „Вссна”, Львів 1852, ст. 37.

Костомаров, Микола: Давнина. „Основа”, Пстербург 1861, ч. 3.

Передруки: Збірник творів Єрмії Галки. Одеса 1875.

„Твори” Амвросія Метлинського і Миколи Костомарова. Видання II. Львів 1914, ст. 298—9.

Шевченко, Тарас: Росли у купочці. „Поезії”. Петербург 1861.

Передрук у всіх повних виданнях поезій Шевченка.

Куліш, Пантелеймон: Титани. „Дзвін”, Женева 1893.

Передруки: „Твори” Пантелей-

мона Куліша, Львів 1908, т. I, ст. 342—3 [і інші видання творів].

Українка Леся: Іфігенія в Тавриді (Драматична сцена. Ялта, Villa Iphigenii, 15. I. 1898). „Думи і мрії”. Поезії. Львів 1893, ст. 106 і сл.

Передруки: „На крилах пісень”, Київ 1904, ст. 223 і сл.

„Твори”, т. II, Київ 1927 [і інші видання „Творів”].

Українка Леся: Ніобея. Альманах „Нова Рада”. Київ 1908. [Написане 30. VI. 1902].

Передруки: „Твори”, Київ 1927, т. II, ст. 107—9 [і інші видання].

Кобилянська, Ольга: Ніоба. Новеля, „Кіевская Старина”, Київ 1905, т. 89, ст. 261—310; т. 90, ст. 75—107, 248—316.

Ніоба. „Світ”, Львів 1906, чч. 4—14, 16—20.

Ніоба. Повість. Львів 1907, 8° 169 ст. (Відбитка зі Світа).

Ніоба. Новеля. Редакція та вступна стаття Андрія Ніковського. Київ 1927, 8° 206 ст.

Рец. Євген Курилюк: „Життя й Революція”. Київ 1927, ч. 4, ст. 126—8.

Зеров, Микола: Діва „Камена”, Київ 1924, ст. 11.

Передрук: „Камсна”, Львів 1943, ст. 19.

Зеров, Микола: Тезей. „Камена”, Київ 1924, ст. 15.

Передрук: „Камена”, Львів 1943, ст. 23.

Зеров, Микола: Хірон. „Камена”, Київ 1924, ст. 20.

Передрук: „Камена”, Львів 1943, ст. 16.

Зеров, Микола: Овідій. „Камсна”, Київ 1924, ст. 30.

Передрук у статті Б. Ю. Пеленський: Ovidius w literaturze ukraińskiej. „Przegląd Klasyczny”. Львів 1937, 9—10, ст. 704 і окр. відбитка, Львів 1938.

Передрук: „Камена”, Львів 1943, ст. 40.

Зеров, Микола: Безсмертність. „Камена”, Київ 1924, ст. 31.

Передрук: „Камена”, Львів 1943, ст. 41.

Передрук у ст.: Б. Ю. Пеленський, Ovidius w literaturze ukraińskiej. „Przegląd klasyczny”. Львів, 1937, 9-10 ст. 704 і окр.

Елій Ламія. „Камена”, Київ 1924, ст. 32.

Передрук у статті Б. Грицак: Горацій в українській літературі. „Наша Культура”, Варшава 1936,

ч. 8—9, ст. 615 і окр. відбитка, Львів 1937, ст. 14.

Передрук: „Камена”, Львів 1943, ст. 42.

Филипович, Павло: З античних барельєфів. „Червоний Шлях”, Харків 1923, ч. 8, ст. 54.

Передруки: „Простір”, Київ 1925.

Є. Ю. Пеленський: Антологія сучасної української поезії. Львів 1936, ст. 77—8.

Масенко, Терень: Комсомол та Овідій, „Червоний Шлях”, Харків 1928, ч. 8, ст. 36.

Рильський, Максим: Тезей до Арія дни. „Гомін і відгомін”, Київ 1929, ст. 72—3.

Антонич, Богдан Ігор: Автобіографія, в кн. „Привітання життя”, Львів 1931.

Гординський, Святослав: Два вірші на одну тему. В кн. „Буруни”, Львів 1934, ст. 17—18.

Ольжич, О.: Чотири доби. „Вістник”, Львів 1935, кн. V.

Стефанович, Олекса: З „Античних мотивів”. Сонети, в кн. *Stephanos I*. Прага (1939), ст. 21—5.

Зміст:

I. Сатир і Німфа, ст. 21.

II. Аполон і Давна, ст. 22.

III. Золотий дощ, ст. 23.

IV. Дракон і Прозерпіна, ст. 24.

V. Ехо, ст. 25.

III. РОЗВІДКИ

Бібліографія

Калинович, Іван: Показачик до римської літератури. Овідій Назон, в кн. *Тарас Франко*: Нарис історії римської літератури. Львів—Київ 1921, ст. 202—3.

Статті про Овідія

[*Стешенко, І.*] Замість передмови, в кн. *Овідія Назона* Метаморфози, Львів 1893, ст. I—IX.

Макарушка, Евстахій: Вступ у кн. *Овідій Назон*: Вибір творів. Львів 1908.

Франко, Тарас: Овідій, в кн. *Збіточний Амор*. Львів 1918, ст. 51—2.

Франко, Тарас: Публій Овідій Назон, в кн. Нарис історії римської літератури. Львів—Київ 1921, ст. 89—95

Зеров, Микола: Публій Овідій; в кн. Антологія римської поезії, Київ 1920, ст. 52 і 62—3.

Николишин, Дмитро: Передмова в кн. *Овідієві* Переміни. Коломия 1927, ст. III—VIII.

Білецький О. І. Публій Овідій Назон; в кн. *Антична література*. Київ 1938, ст. 399.

Вплив Овідія на укр. поезію

Морозовъ, Петръ: Теофан Прокопович какъ писатель С.-Петербург 1880, ст. 97—99.

Грузинський, Олександр: „Elegia Alexii” Теофана Прокоповича. „Записки” Українського Наукового Товариства в Києві 1909, т. IV, ст. 20—40.

Пачовський, Теофіст: Клясичні традиції в українськiм письменствi перед Котляревським, „Слово”, Львів 1938, ч. 4, ст. 129—146 і окрема відбитка.

Петровъ, Н.: Очерки зъ історiї української літератури XIX. столѣтiя. Київ 1884, ст. 45—7, 74 і ін.

Огоновський, Омелян: Історія літератури рускої. Львів 1889, ч. II, I, ст. 247, 258—60 і 297.

Студинський, Кирило: Псевдопослання Маркіяна Шашкевича. „Записки Наукового Товариства ім. Шевченка”, т. 153, Львів 1935, ст. 199—207 і окрема відбитка.

Филипович, П[авло]: Публій Овідій Назон, в кн. *Тарас Шевченко*: Щоденні записки (Журнал). Київ 1927. Українська Академія Наук, ст. 299—300.

Пеленський, Євген Юлій: Доля поетів засланих, (Шевченко — Овідій — Данте). „Рідна Школа”, Львів 1937, ч. 5—6, ст. 63—4.

— Публій Овідій Назон. З клясичних традицій Шевченка. „Новий Час”. Львів 1935, ч. 84.

— Публій Овідій Назон, в кн. *Шевченко* — клясик. Львів—Краків 1942, ст. 117—120 (пор. ще ст. 25).

Pelenskiy, Eugeniusz Julian: Ovidius w literaturze ukraińskiej „Przegląd Kłasyyczny”, Lwów 1937, III, 9—10, 687—710 ст. і окрема відбитка, Львів 1938, 8° (2) + 687—716 ст.

Рец. *Ю.Мушак*, „Дзвони”, Львів 1938, ч. 1—2, ст. 74—5.

Т. Пачовський, „Сьогочасне й Минуле”, Львів 1939, кн. 2, ст. 83.

Білецький, О., Акад. Шевченко і світова література, в кн. „Пам'яті Т. Г. Шевченка”, Київ 1939, [Про Овідія ст. 215—9] Академія Наук.

Те саме російською мовою: *Акад. А. И. Белецкий*: Шевченко и мировая литература. „Наукові Записки” Харківського Державного Педагогічного Інституту, т. II. Харків 1939. [Про Овідія ст. 13—8].

Про переклади з Овідія

Шляпкин, И. А.: Св. Димитрій Ростовський и его время. (1651—1709). С.-Петербург 1891. [Про Овідія ст. 24, 264, 335, 407, 424, 444].

Пачовський, Теокист: Клясичні традиції в українськiм письменствi перед Котляревським. „Слово”, ч. 4. Львiв 1938, ст. 129—46 i окр. вiдбитка, ст. 67.

Makaruszka, Eustachy: Kilka słów o przekładach pomników literatury greckiej i łac.ńskiej na język ukraińsko-ruski, „Eos”, III, Львiв 1895, ст. 184.

Соболевський, А. И.: Переводная литература московской Руси XIV—XVII вѣковъ. С.-Петербург 1903. (Про Овідія, ст. 49 i 183).

Петров Н. И.: Акти и документы, относящиеся къ исторiи Киевской Академи. Киѳ 1904. Отд. II, т. I, ч. II. (i інші).

Про Г. Козицького, ст. 429—30.

Гординський, Ярослав: Переклади й переспiви з клясичних поетiв Тараса

Франка. „Наша Школа”, Р. VI. Львiв —Чернівцi 1914, ч. 1, ст. 55—8.

Овідiй на Укрaїні

Кресцький, Иван: Овідiй на Укрaїні „Нова Зоря”. Львiв 1929, чч. 93 i 95.

А. Вельтманъ: Донъ. I. Мѣсто ссылки Овідiя Назона. „Чтенiя в Обществѣ Исторiи и Древностей росс.” Москва 1866, II, i окремо: 61 + VIII. ст.

G. Przychocki. Grób Owidiusza w Polsce. „Prace Tow. Nauk. Warsz.” I, 8. 1920 ст. 9-11.

Гординський, Ярослав: Укрaїна й Италия. Огляд взаємин до 1914. р. „Збiрник Заходознавства”, II, Киѳ 1930, ст. 42, 46 i слiд. Всеукраїнська Академiя Наук. — Окрема вiдбитка, Киѳ—Харкiв 1930.

Witwicki, Софрон, ks. Rys historyczny o Huculach. Lwów 1863, ст. 94.

Друге видання: Львiв 1873.

Boracz, Sadok, ks. Bajki fraszki podania przysłowia i pieśni na Rusi Львiв 1886 ст. 19.

З М І С Т

I. Український ренесанс; становище греки і латини в старій Україні. — Переказ про Овідія в Україні. — Твори Овідія в школах, зокрема в Києво-Могилянській Академії XVII—XVIII ст.	5
II. Овідій в українських поетиках XVII—XVIII. ст. — Міт про Орфея Василя Климовича з 1632 р. — Згадки про Овідія в проповідників: І. Галятовського, А. Радивилівського й інш. — Творчість Тупталенка. — Поезії Т. Прокоповича. — Переклад Козицького. — Наслідування Сковороди . . .	10
III. XIX. ст. — Теорія низького стилю. — Травестії з Овідія Білецького-Носенка й Думитрашка. — Наслідування романтиків: Корсун, Руданський, ранній Шевченко. — Шевченків класицизм. — Інші наслідування	18
IV. XX. століття: Неокласики: Леся Українка. — М. Зеров і ін. неокласики київської школи. — Упадок неокласицизму на Наддніпрянщині. Мосенко.— Наймолодші неокласики в Галичині й на еміграції: Стефанович, Мазуренко, Ольжич, Гординський і інші. — „Ніоба” О. Кобилянської	26
V. Переклади	32
Примітки	38
Українські Овідіяна. — Матеріяли до бібліографії	42

